

ARAŞTIRMA / ARTICLE

Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü'nün Kuruluşundan Günümüze Yerleşke Bazında Mekânsal Analizi

Campus-Based Spatial Analysis of Hasanoğlan High Village Institute from its Foundation to the Present

 Gül Şimsek,¹ Cansın Mercanoğlu,² Hüseyin Küçüköğlü³

¹Atatürk Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Erzurum

²İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Şehir Planlama Doktora Programı, İzmir

³Siirt Üniversitesi Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Siirt

ÖZ

Köy Enstitüleri, Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte çağdaşlaşma sürecine giren Türkiye'nin, örnek gösterilen eğitim kurumlarından olmuştur. Dönemin köy enstitüleri projesi ile başkent Ankara'nın vizyonu bir araya gelerek, Ankara'ya bağlı Hasanoğlan Beldesi'nde, köy enstitülerine öğretmen yetiştiren bir Yüksek Köy Enstitüsü kurulmuştur. Köy enstitüleri, genel itibarıyla, kırsal alanlarda kalkınmayı en etkin ve hızlı biçimde sağlama amacıyla geliştirilmiş özgün birer kurumdurlar. Enstitüler, sosyal etkilerinden mekânsal organizasyonlarına, yerleşkelerinde insan ölçeğine uygun yapılardan çok yönlü eğitim sistemine, yapım süreçlerinden zaman içerisinde geçirdikleri dönüşümlere kadar, birçok anlamda diğer eğitim kurumlarından ayrılan nitelikler taşımaktadırlar. Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü (HYKE) de, Cumhuriyet aydınlanmasının başkent Ankara'sının lokomotiflerinden biri olmasının yanı sıra, yerleşkesi ve yerleşkenin mekânsal nitelikleri ile kayda değer bir yere sahiptir. HYKE, halen eğitim kurumu olarak kullanılmakta olup, günümüze dek adının ve kapsamının değiştiği bir kaç evre yaşamıştır. Çalışmanın amacı; HYKE'nin günümüze kadar yaşadığı değişiklikleri yerleşke ölçeğinde mekânsal boyutlarıyla araştırmaktır. Araştırmanın yürütülmesinde, yerleşkenin tarihine ışık tutan yazılı, görsel belgeler ve görüşmeler ile saha çalışmasından yararlanılmaktadır. Enstitünün farklı evrelerinde geçirdiği dönüşümler neticesinde, yerleşke mekânlarında yok olma, küçülme, atıl kalma, işlev değişikliği gibi yönlerde değişimler meydana geldiği ortaya çıkmaktadır.

Anahtar sözcükler: Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü; köy enstitüleri; mekânsal analiz; yerleşke.

ABSTRACT

Village Institutes have been one of the exemplary educational institutions of Turkey, which entered the modernization process with the proclamation of the Republic. The village institutes project of the period came together with the vision of the capital Ankara, and a High Village Institute was established in Hasanoğlan Town in Ankara to train teachers for village institutes. Village institutes are unique institutions developed to provide the most effective and rapid development in rural areas. The institutes differ from other educational institutions in many ways; from their social impacts to their spatial organization, from the human-scaled structures on their campuses to the sophisticated education system, from the construction processes to the transformations they had over time. Hasanoğlan High Village Institute (HYKE) has a remarkable place with its campus and its spatial characteristics, in addition to being one of the locomotives of the Republican enlightenment in the capital. HYKE is still being used as an educational institution and has gone through several phases where its name and scope have changed until today. This study aims to investigate the changes that HYKE has experienced in terms of spatial dimensions at the campus scale. While carrying out the research, related written and visual documents, mainly the historical ones, oral information that shed light on the history of the campus, and fieldwork are used. As a result of the transformations that the institute went through in different phases, there are changes in the campus spaces such as destruction, shrinkage, remaining idle, and shifts in functions.

Keywords: Hasanoğlan Higher Village Institute; village institutes; spatial analysis; campus.

Bu çalışma, VEKAM (Koç Üniversitesi Vehbi Koç Ankara Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi) 2018 Araştırma Ödülünü almış olan "Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü'nün Kuruluşundan Günümüze Sosyo-Mekânsal Bir Analizi" başlıklı araştırmaya dayanılarak hazırlanmıştır.

Geliş tarihi: 06.01.2021 Revizyon tarihi: 26.01.2023
Kabul tarihi: 06.04.2023 Online yayımlanma tarihi: 22.06.2023
İletişim: Hüseyin Küçüköğlü
e-posta: huseyinbugrakucukoglu@gmail.com

 TMMOB
Şehir Plancıları Odası

1. Giriş

Köy Enstitüleri, Cumhuriyet'in ilanıyla çağdaşlaşma sürecine giren Türkiye'nin örnek gösterilen eğitim kurumlarından olmuştur. Dönemin köy enstitüleri projesi ve başkent Ankara'nın vizyonu bir araya gelerek Ankara'ya bağlı Hasanoğlan Beldesi'nde, köy enstitülerine öğretmen yetiştiren bir Yüksek Köy Enstitüsü kurulmuştur. Köy enstitüleri, genel itibarıyla kırsal alanlarda kalkınmayı etkin ve hızlı biçimde sağlama amacıyla geliştirilmiş özgün birer kurumdurlar. Enstitüler, sosyal etkilerinden mekânsal organizasyonlarına, yerleşkelerindeki insan ölçeğindeki yapılardan çok yönlü eğitim sistemine, yapım süreçlerinden zaman içerisinde geçirdikleri dönüşümlere kadar pek çok anlamda diğer eğitim kurumlarından ayrılan nitelikler taşımaktadır. Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü (HYKE) de Cumhuriyet aydınlanmasının başkent Ankara'sının lokomotiflerinden biri olmasının yanı sıra yerleşkesi ve yerleşkenin mekânsal nitelikleri ile de kayda değer bir yere sahiptir. HYKE, adının ve kapsamının değiştiği birkaç evre yaşamış olsa da günümüzde de halen eğitim kurumu olarak varlığını sürdürmektedir.

Gerek Hasanoğlan gerekse diğer köy enstitüleri üzerine literatürde çok sayıda çalışma ve araştırma mevcuttur. Söz konusu çalışmaların büyük kısmının dönemi için revizyonist kabul edilen eğitim-öğretim modelinin -kabaca- analiz edilmesi, yorumlanması ve günümüz şartları için uygulanabilirliğinin sorgulanması kapsamında eğitim bilimleri (Coşkun, 2007), tarih (Aysal, 2005), ekonomi (Kartal, 2008) ve sosyoloji (Hovardoğlu, 2014) gibi sosyal bilim alanlarında ortaya koyulduğunu söylemek mümkündür. Mekânsal anlamda ise köy enstitüleri, eğitim-mekan ilişkisinin yapı ve yerleşke ölçeğinde ele alındığı (nitelik, işlev, özgün değer, alan kullanımı-kurgusu, çevresel ilişki) sınırlı mimarlık (Çakıcı ve Çorakbaşı, 2013) ve planlama alanı çalışmalarına (Çetin, ve Kahya, 2017), (Şimsek, G., Mercanoğlu, C. 2018) konu olmuştur. Ancak bahsi geçen eğitim-mekan ilişkisinin kuramsal arka planının kentsel tasarım interdisiplini bağlamında tartışıldığı ve günümüz güncel planlama-tasarım yaklaşımlarına göre analiz edildiği bir çalışmaya ise mekan literatüründe rastlanmamıştır. Bu durum, çalışmanın ayırt edici özelliği olarak önemini artırmaktadır. Buna göre HKYE mekânsal kurgusunda yerleşke bazındaki niteliklerinin neler olduğu araştırma sorusu olarak, HYKE'nin günümüze kadar faklı evrelerde geçirdiği dönüşümleri (fikir aşamasından uygulama ve kullanım aşamasına kadar) mekânsal boyutlarıyla araştırmak ise çalışma amacı olarak belirlenmiştir. İlgili alan literatürü araştırmasına ek olarak başta tarihi belge ve bilgiler olmak üzere yazılı, görsel belgeler ve sözlü bilgiler veri seti olarak kullanılmıştır.

Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü'nün eğitim tarihindeki değişiklikler, mekânda da yansımalarını bulmuştur. Bu çalışmada, enstitü mekânının yerleşke bazında günümüze dek yaşadığı değişim ortaya konulmaktadır. İlerleyen bölümler-

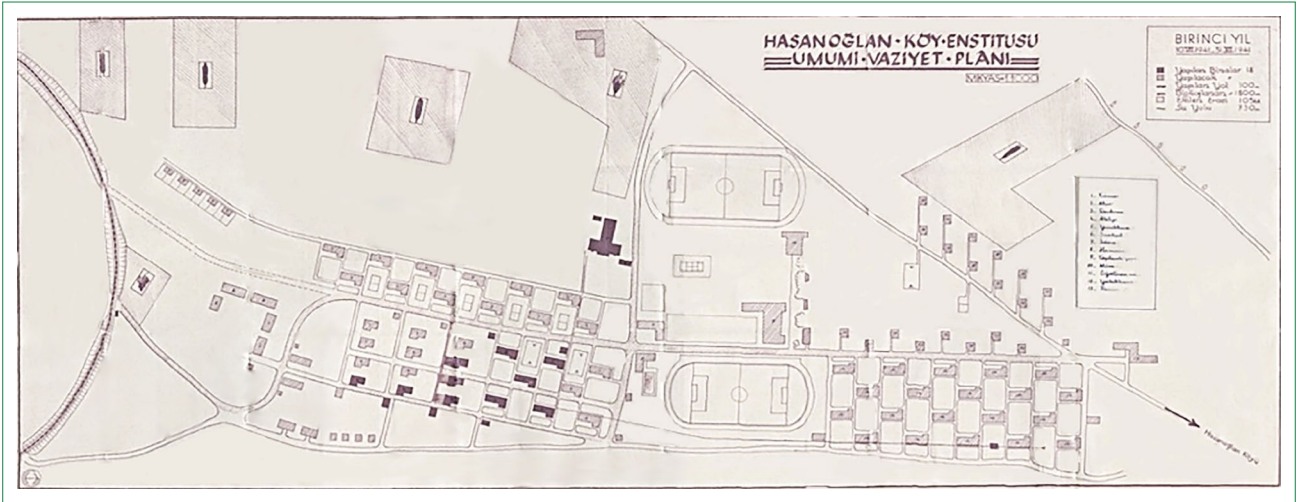
de, bu kapsamda, öncelikle araştırmanın materyal ve metoduna yer verilmekte, ardından yürütülen analizler ve elde edilen bulgular aktarılmaktadır. Son bölümde ise, genel değerlendirilmenin yapıldığı ve yorumların yer aldığı tartışma ve sonuç kısmı yer almaktadır.

2. Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü Yerleşkesi Mekânsal Kurgusu

Cumhuriyet aydınlanmasının ve demokrasinin eğitim alanındaki en özgün ve etkisi en büyük uygulamalarından olan Köy Enstitüleri, ülkenin içinde bulunduğu zorluklara etkin bir çözüm arayışının neticesidir. 1930'ların Türkiye'si, savaştan yakın zamanda çıkmış bir ülke olarak pek çok sorunla karşı karşıya kalmıştır. 1940'larda ülkenin hem sosyal, hem de ekonomik durumuna paralel olarak eğitim seviyesi de oldukça gerilerdedir (Oğuzkan, 2007; Kartal, 2008, s. 23-36).

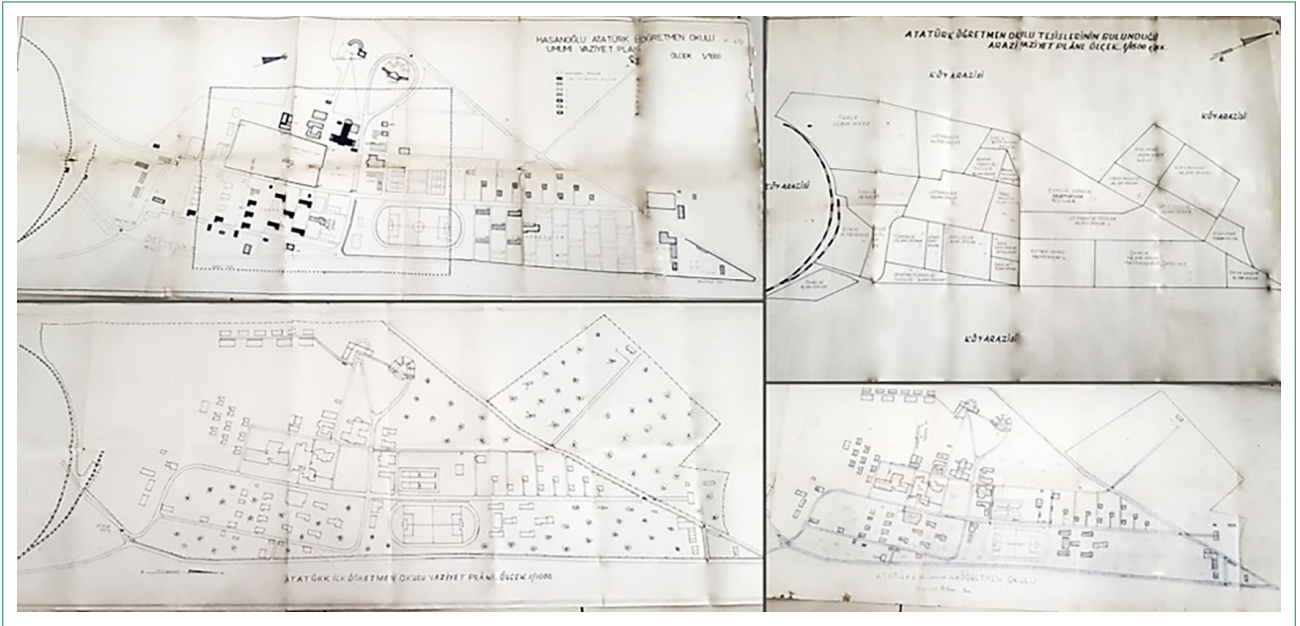
Köy enstitülerinde verilecek olan eğitimin uygulamayı içeren yapısından dolayı enstitü mekânları olarak "yerleşke" (kampüs) ortamı benimsenmiştir. Enstitülerin yerleşke olarak kurulmaları, "iş için, iş içinde" (Tonguç, 1998) eğitim ve üretim anlayışını en iyi destekleyebilecek biçimin, yerleşke olmasından gelmektedir. Bunu temin etmek üzere, köy enstitüleri için yerleşke bazlı plan ve projeler geliştirilmiştir. Bu plan ve projelerin pek çoğu için yarışmalar düzenlenmiştir. Nitekim 21 köy enstitüsünden, hâlihazırdaki âtil yapıları kullanan 3'ü (Kızıllı, Cılavuz ve Dicle) (Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı, 2016) ve yapı kolunca üretilenler (Ernis, Ortaklar, Purlur) (Keskin, 2012, 111-35'den aktaran Çetin ve Kahya, 2017, s.137-138) hariç olmak üzere tümünün projeleri, yarışmalar yoluyla elde edilmiştir. Kızıllı, Cılavuz ve Dicle köy enstitülerinde mevcut yapılarda iyileştirme ve alan düzenlemesi yapılması yoluna gidilmiştir. Yerleşke projelerinin tümünün büyük ve modern bir köy örneğinde olduğu söylenebilir (Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı, 2016).

Köy enstitülerinin kurulmaları için uygun konum ve alanların tespiti, Millî Eğitim Bakanlığı görevlilerinden oluşan bir kurul tarafından yapılmıştır. Ankara'da kurulacak bir köy enstitüsünün kuruluş yeri için de, kurul tarafından bir değerlendirme raporu hazırlanmıştır. Ardından, enstitünün Hasanoğlan Köyü'nde kurulmasına karar verilmiş ve bu amaçla bir proje yarışması düzenlenmiştir. Bu yarışmaya katılmak isteyen mimarlar, köye gidip yerinde incelemeler yaparak projelerini üretmişlerdir. Seçici kurul, 1941 yılında yüksek mimar Kemal Ahmet Aru ve arkadaşlarının hazırladıkları yerleşke projesini birinci olarak seçmiş ve proje uygulamaya konulmuştur (Projeye ait vaziyet planı için bkz. Şekil 1). Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü (HYKE), projesine sadık kalınarak inşa edilmiş bir yerleşkeye sahiptir (Coşkun, 2007). Proje kapsamında 125-135 civarında binanın yapımı düşünülmüş olmakla birlikte, 1941 yılından 1946 yılına kadar 63 bina yapılmış, 1954 yılına dek ise yapılmış olan bina sayısı 83'e yükselmiştir.

Şekil 1. HYKE Yerleşkesi vaziyet planı, 1943 (Kaynak: Dülger, kişisel arşiv).

HYKE: Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü.

Şekil 2. İlköğretim Okulu döneminde üretilmiş olan vaziyet planları, 1950'ler (Kaynak: Dülger, kişisel arşiv).

HYKE yerleşkesi, Hasanoğlan Köyü'nün hemen güney ucundaki boş arazilerde kurulmuştur. Demiryolu ile ve enstitünün kuruluşundan sonra açılan araç yolu ile enstitü ve köy birbirlerine bağlanmıştır. Enstitünün kuruluş döneminde köy ile istasyon arasındaki bağlantı yolunun enstitü yerleşkesi alanından geçtiği görülmektedir. Yapı yükseklikleri değerlendirildiğinde tek katlı yapıların hâkim olduğu, bununla birlikte yerleşke içinde farklı bölgelerde 2 katlı yapıların da yer aldığı görülmektedir. Yerleşkeye sonraki yıllarda eklenen yeni yatakhane/yurt binaları ise 3 katlı ve yeni lojmanlar 4 katlı olarak inşa edilmiştir.

Enstitü Vaziyet Planına (Şekil 1) ve enstitünün bir sonraki dönemi olan İlköğretim Okulu döneminde üretilmiş olan

vaziyet planlarına (Şekil 2) bakıldığında, benzer fonksiyonları birbirlerine yakın olarak konumlandırma kaygısının güdüldüğü ifade edilebilir. Diyagonal yolların şekillendirdiği izgara düzeni, yapıların yönlendirilmesinde belirleyici olduğu vaziyet planlarında net biçimde okunabilmektedir. Yerleşkenin bir eğitim mekânı olmasının yanı sıra, bir iş ve üretim mekânı ve aynı zamanda bir yaşama mekânı olarak tasarlandığı, içerisindeki kullanım çeşitliliğinden anlaşılabilir. Kapalı alanların etrafında bırakılan açık alanlar, tasarımda şekil-zemin ilişkisinin de gözetildiğine dair bilgi vermektedir. Yapıların pek çoğu kare, dikdörtgen ya da L formunda geliştirilmiş, yalnızca müzik odalarının bulunduğu yapıda diyagonal form yerine eğrisel form benimsenmiştir (Şekil 1'de en kuzeydeki yapılardan solda

Şekil 3. Amfityatro. (Kaynak: Yazarların arşivi, 2019).

olan). Amfityatro da yapım tekniği gereği eğrisel formludur (Şekil 1'de en kuzeydeki yapılardan sağda olan).

Köy enstitüleri yerleşkelerinde bulunan temel fonksiyonlar belirlidir. Bunlar; derslik binası, yemekhane, yatakhane, çamaşırhane, kütüphane, spor salonu, açık spor alanları, gösterilerin yapıldığı bina, laboratuvar binası, hamam, çamaşırhane, revir, fırın, ahşap atölyesi ve diğer atölyeler, kantin, tören alanı, öğretmen lojmanları, ağaçlık alan, ekili alanlar, meyve ve sebze bahçeleri, ahır, ağıl ve kümesler vb. şeklinde sıralanabilir. Yerleşkelerdeki bu temel fonksiyonların yanı sıra, enstitünün niteliğine bağlı olarak, her bir enstitüye özel fonksiyonlar da görmek mümkündür: HYKE'nde bulunan açık hava tiyatrosu ve müze, Beşikdüzü Köy Enstitüsü'nde yer alan balıkçılık malzemeleri deposu, Cılavuz Köy Enstitüsü'ndeki küçük enerji üretim santrali, bu örneklerden yalnızca birkaçıdır (Şimşek & Mercanoğlu, 2018, s. 269–70). HYKE'de bulunan fonksiyonlara ait yapılardan birkaçının; Şekil 3 (amfityatro), Şekil 4 (müzik okulu), Şekil 5 (hamam), Şekil 6 (demir atölyesi) ve Şekil 7'de (ahşap atölyesi) fotoğraflarına yer verilmektedir.

HYKE, ülke insanının çağdaşlaşmasına olan katkıları dolayısıyla eğitim alanında başlıca değerlerden biri olarak kabul edilmektedir (Çakıcı & Çorakbaş, 2013). Enstitü, açıldığı yıl olan 1942 yılından günümüze, farklı isimlerle de olsa, bir eğitim kurumu olarak rolünü sürdürmüştür. Okulun zaman içerisinde aldığı isimler, sırasıyla şöyledir:

1. Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü (HYKE) (1942–1947),
2. Hasanoğlan Köy Öğretmen Okulu (1947–1954),
3. Hasanoğlan İlköğretmen Okulu (1954–1974),
4. Hasanoğlan Atatürk Öğretmen Lisesi (1974–1989),
5. Hasanoğlan Atatürk Anadolu Öğretmen Lisesi (1989–2014) ve

6. Hasanoğlan Atatürk Fen Lisesi (2014+). (Hasanoğlan Atatürk Fen Lisesi, 2021; Kınacı, görüşme, 2019; Ortaöğretim Genel Müdürlüğü, 2021).

Okulun eğitim tarihindeki değişiklikler, mekânda da yansımalarını bulmuştur. Bu çalışmada, enstitü mekânının yerleşke bazında günümüze dek yaşadığı değişim ortaya konulmaktadır. İlerleyen bölümlerde, bu kapsamda, öncelikle araştırmanın materyal ve metoduna yer verilmekte, ardından yürütülen analizler ve elde edilen bulgular aktarılmaktadır. Son bölümde ise, genel değerlendirmenin yapıldığı ve yorumların yer aldığı tartışma ve sonuç kısmı yer almaktadır.

3. Materyal & Metot

1942 yılında kurulmuş olan HYKE, yaklaşık 80 yıllık geçmişi ile bugün de eğitim kurumu olarak işlevini sürdürmektedir. Araştırmanın yürütüldüğü yer, Elmadağ İlçesine bağlı Hasanoğlan Mahallesi'nde bulunan, bugünkü adıyla Hasanoğlan Atatürk Fen Lisesi (ilk kuruluş adıyla Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü) yerleşke alanıdır. Araştırma süresi büyük kısmı Nisan 2018 ve Nisan 2019 aralığını kapsamak üzere, son düzeltmelerle birlikte yaklaşık 4 yıllık bir döneme yayılmıştır.

Araştırmaların yürütülmesinde yararlanılan veri kaynakları; köy enstitüleri ve Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü üzerine yapılmış yayınlar, Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü yerleşkesine dair görsel belgeler, saha gezileri ve görüşmelerdir. Araştırma kapsamında ulaşılan görsel belgeleri, hava fotoğrafları (Harita Genel Müdürlüğü'nden; 1948–2018 yılları arası), yerleşkenin farklı dönemlerine dair erişilen vaziyet planları ve yerleşke konulu yarışma içermektedir. Yerleşkeye yapılan saha gezileri (2018 ve 2019) esnasında çekilen fotoğraf ve videolar ile, Enstitü'nün farklı dönemlerinde eğitim

Şekil 4. Müzik Okulu (sinema ve konferans salonu ile müzik odalarından oluşan yapı) (Kaynak: Yazarların arşivi, 2019).

Şekil 5. Hamam (Kaynak: TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi arşivi, 2007).

Şekil 6. Demir atölyesi (Kaynak: Yazarların arşivi, 2019).

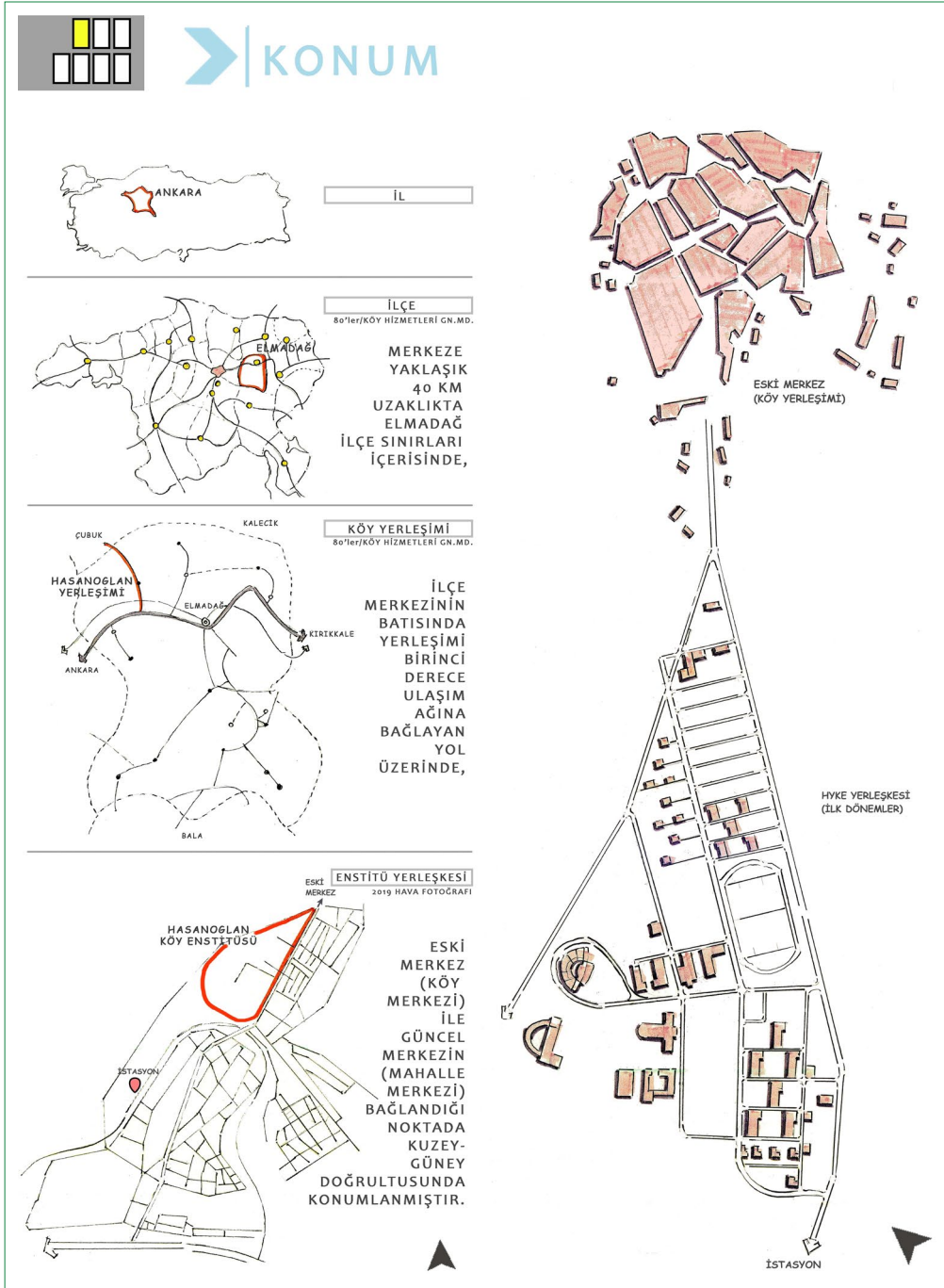
Şekil 7. Ahşap atölyesi (marangozhane) (Kaynak: Yazarların arşivi, 2019).

görmüş olan eski mezunlarla yapılan görüşmeler de, araştırmanın diğer veri kaynaklarını teşkil etmektedir.

1942 yılı ile birlikte okulun farklı dönemlerinde öğrenim gören öğrencilerin yerleşkedeki deneyimleri üzerinden mekânsal dönüşümün tespit edilebilmesine yönelik olarak, yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırma sürecinin başında görüşmeci sayısı 10 kişi olarak belirlenmiş, süreç içerisinde 2 kişi daha eklenerek görüşmeler toplam 12 kişi ile yürütülmüştür (Görüşülen kişiler; Ali Kınacı-23 Aralık 2018 ile 29 Mart 2019, Fatih Adanur-16 Temmuz 2019, Fethiye Öztürk-19 Şubat 2019, Hafız Topçu-28 Eylül 2018, İbrahim Küçükterkan-20 Şubat 2019, İsmet Taşkale-16 Temmuz 2019, Müzeyyen Kuran-21 Şubat 2019, Safiye Turgutalp-21 Şubat

2019, Selahattin Sürsavur-29 Mart 2019, Serdar Dülger-20 Şubat 2019, Sunal Öztürk-21 Şubat 2019 ile 29 Mart 2019 ve Ünal Öztürk-19 Şubat 2019 ile 29 Mart 2019). Görüşmecilerin belirlenmesinde metot olarak kartopu metodu kullanılmış; buna uygun olarak, saha gezisi sırasında elde edilen isimlere ve o isimlerin yönlendirdiği isimlere ulaşılmıştır.

Çalışmanın yürütülmesi sürecinde İsmail Hakkı Tonguç Belgeği Vakfı ve TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi arşivlerinden de faydalanılmıştır. İlgili aktif Sivil Toplum Kuruluşları'ndan Hasanoglan Eğitim Kültür Yardımlaşma ve Çevre Koruma Derneği (derneği temsilen Serdar Dülger) ile görüşülerek dernekten eski mezunlara ulaşma ve enstitünün vaziyet planlarına erişim konularında destek alınmıştır. Araştırma sürecinde derlenen tüm ma-

Şekil 8. Konum.

teryallerden yola çıkılarak mekân bazlı analizler formüle edilmiş, bulgular ortaya konulmuş ve değerlendirmeler yapılmıştır.

4. Analizler & Bulgular

Bu bölümde, HYKE yerleşke alanının geçmişten günümüze geçirdiği değişim ve dönüşüme dair yürütülen analizler ve analiz bulgularına yer verilmektedir. Her bir analiz haritalara yansıtılmış, görselleştirme el çizimleri ve çizim programı

(Adobe Photoshop) aracılığı ile yapılmıştır. Analizler daha çok mekânsal verilerle şekillenirken, görüşmecilerin aktarımları da dikkate alınmıştır.

Analizler temel konularını; konum, açık/yeşil alanlar, yapılar, ana bağlantılar, imgesel anlam, yerleşke içi aktiviteler, etkileşim mekânları ile yerleşke alanı ve yapılarda zamana bağlı değişimlerden almaktadır. Araştırma kapsamında ortaya konulan analizlerin bağlamı, esas itibarıyla yerleşke ölçeğidir. Bu anlam-

da analizler, yoğunlukla üst ölçekli olmak üzere yapı ölçeğine kadar inen yedi başlık altında toplanmıştır. Hazırlanan analiz paftaları aşağıdaki gibidir:

- Konum (Ankara, Elmadağ, Hasanoğlan ve yerleşke ölçeklerinde ulaşım bağlantıları),
- Ortak alanlar-yapılar (eğitim-sosyal donatı, barınma ve diğer),
- Erişebilirlik (yerleşkedeki temel kullanımların yaya erişebilirlikleri),
- İmge analizi (izler, düğüm noktaları, işaret öğeleri, sınırlar ve bölgeler),
- Açık mekân kademelenmesi ve kullanıcı eylemleri,
- Değişim: Yerleşke sınırları ve yeşil alan,
- Değişim: Yapılar-konsept.

4.1. Konum

Konum paftasında, araştırma kapsamında yürütülen analizlerin ilki yer almaktadır. Konuma dair analizler için temel olarak üst ölçekli haritalar, hava fotoğrafları, HYKE yerleşkesi vaziyet planları, saha gezileri ve görüşmelerden faydalanılmıştır. Burada, HYKE yerleşkesinin farklı ölçekler bağlamındaki konumu ile, o dönemdeki yerleşimle olan ilişkisinin ortaya konulması amaçlanmıştır (Şekil 8).

HYKE, Ankara il merkezine yaklaşık 40 km. uzaklıkta bulunan Elmadağ İlçesi sınırları içerisinde, Hasanoğlan Mahallesi'ne bulunmaktadır. Hasanoğlan, Ankara-Elmadağ anayolu (D200) üzerinde ve Ankara merkeze yaklaşık 30 km. mesafededir. HYKE yerleşkesi, kuzeydeki eski köy yerleşimi ile doğusunda ve güneyindeki gelişme alanının arasında konumlanmıştır. Kurulduğu dönemde Enstitü-köy yerleşimi arası ulaşım yaya olarak ya da araç ile sağlanmaktadır. Aynı dönem, Enstitü-ilçe/il merkezi arası ulaşım ise demiryolu ile sağlanmaktadır, sonraki dönemlerde buna karayolu da eklenmiştir. Dışarıdan Hasanoğlan'a ve dolayısıyla yerleşkeye ulaşım 1970'lere kadar zorludur ve yerleşimi batı yönünde Ankara'ya ve doğu yönünde Çorum'a ve Samsun'a bağlayan karayolu bu yıllarda yapılmıştır. Bu yol ile birlikte, yalnızca yerleşkeye erişim kolaylaşmamış, yerleşimin kendisi ve yerleşimin büyüme yönü de bu faktörden etkilenmiştir. Ulaşımla ilgili olarak, 1960'lar da okuyan ilköğretmen okulu mezunu görüşmeciler tarafından şunlar ifade edilmektedir:

"...Trene biner istasyonda iner okula giderdik. Başka yeri bilmiyorduk. Hasanoğlan ile Samsun yolu arasında hiçbir yer yoktu benim bildiğim kadariyle. Bir tane kasap vardı, başka da bir şey yoktu; 3 km yol... 3 yol ağız derlerdi oraya. Zaten arabayla gelen giden yok, sadece tren vardı, başka da bir şey yok. O zamanın şartları öyleydi, kara tren. Kara treni kaçırınca diğer treni beklemek zorunda kalırdın." (Öztürk, Ü., görüşme, 2019) "Samsun yolu, 1977-1978 döneminde yapılmıştır. Daha

önce Hasanoğlan'ın yalnızca demiryolu üzerinden bağlantısı vardı." (Küçükterkan, görüşme, 2019) "Enstitünün kuruluşu ve sonraları açılan yolun da etkisiyle, kent güneye doğru gelişmiştir." (Kuran, görüşme, 2019)

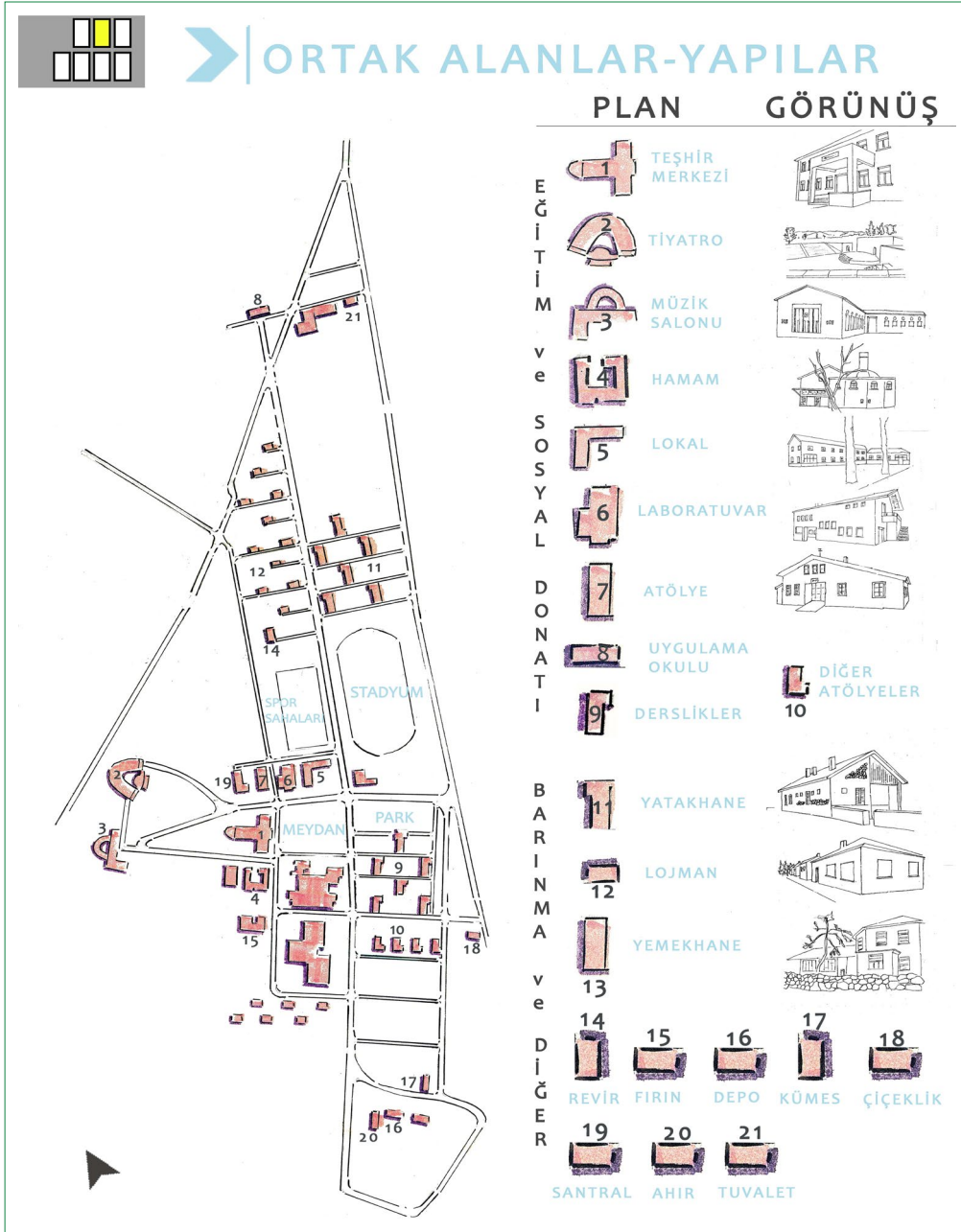
HYKE'nin konumu incelendiğinde, pek çok enstitüde olduğu gibi; bir ucunun kurulduğu yerleşime ulaştığı, diğer ucunun da istasyon durağı ile ana ulaşım hattına bağlandığı dikkati çekmektedir. Yerleşke içerisinde geçerek bu iki uç arasında güzergâh, yerleşkenin omurga niteliğindeki ana güzergâhını da oluşturmaktadır. Yerleşkede yer alan yapıların da, çoğu kez bu eksen etrafında yer seçtiği görülmektedir.

4.2. Ortak Alanlar-Yapılar

Ortak alanlar-yapılar analizinde, yerleşkenin Yüksek Köy Enstitüsü yılları ile köy ve ilk öğretmen okulları yılları referans alınmaktadır. Yapıların, dönemi içinde karşıladığı temel ihtiyaç ve işlev anlamında farklılık göstermeleri, analiz içerisinde bir sınıflamaya gidilmesinin yolunu açmıştır. Buna göre ortak kullanımlar; "eğitim-sosyal donatı", "barınma ve diğer" olarak belirlenmiştir. Eğitim-sosyal donatı grubu içerisinde müze, amfityatro, müzik okulu, hamam, lokal, laboratuvar, uygulama okulu, derslikler ve atölye yapıları ile stadyum, spor sahaları, meydan, park gibi açık alanlar yer alırken; barınma ve diğer grubunda yatakhane, lojman, yemekhane, revir, fırın, sera, kümes, ahır, depo, çiçeklik, santral, tuvalet vb. yapılar yer almaktadır. Şekil 9, bu yapıların yerleşke içerisindeki konum ve formları ile, bu yapıların fotoğraflar ve saha gözlemlerinden yararlanılarak çizilmiş görünüşlerini içermektedir.

Yerleşkedeki iş eğitimi, inşaat, ziraat ve kültür derslerine ait mekânlar, bu faaliyetlerin aksamadan, bir bütünlük içerisinde sürdürülmesini sağlayacak biçimde organize edilmiştir. Birbiri ile ilişkili faaliyetlerin mekânda da birbirine yakın mesafelerde konumlandırılmalarının gözetilmiş olduğu, bunun da gruplar halinde bir düzenlemeyi getirdiği ifade edilebilir. Enstitülerin pek çoğunda olduğu gibi, HYKE yerleşkesinin merkezinde bir meydan (ve park) bulunmakta ve omurga niteliğinde ana bir aks üzerinde yer almaktadır (Şekil 10-12). Derslikler, idari yapılar, fırın, yemekhane, hamam gibi temel nitelikteki kullanımlar, meydana da kenar teşkil eden ana akslar üzerinde konumlandırılmıştır. Bunların hemen yakınında atölyeler, yatakhaneler, müzik okulu (sinema ve konferans salonu ile müzik odalarını içeren yapı), amfityatro, lojman gibi erişilebilir olmasına önem verilmiş kullanımların yer aldığı görülmektedir. Yerleşkenin çeperleri ise daha çok depo, kümes, ahır, çiçeklik gibi zirai uygulama yapılarına ayrılmıştır.

HYKE yerleşke yapılarından sinema ve konser salonunun, kültür sanatın gelişmesi anlamında okula ve yerleşime önemli katkıları olmuştur. Bunu Kınacı (görüşme, 2019), şu sözler ile aktarmaktadır:

Şekil 9. Ortak alanlar-yapılar.

“...Sinema ve konser salonu, müzik odaları binasına enstitüler kapatıldıktan sonra, 1954 yılında eklendi. Çok amaçlı bir salondur. Büyük bir sahnesi ve oturma alanı vardı. 60’lı yıllarda Yurttan Sesler’in bütün programları orada çekilirdi. Öğrenciler salona doldurulurdu ve o dönemde biz bütün ünlü sanatçıları orada izledik. Fakat sonradan orayı kapattılar.” ... “O salonların bir sesi olsa da bir anlatsa. 1950’lerde Dünya çapında ödüllü filmler, Spartaküs gibi, o zaman bizim okulda gösterilirdi. Hatta Yüksek Köy Enstitüsü döneminde öyle tiyat-

roler oynarlarmış ki, köylüler de özeniyorlar oynamaya... Eskiden yerel halk ile iyi bir etkileşimden söz edilebilir yani.” Müzik odaları ile ilgili olarak da, Öztürk S. (görüşme, 2019), şu eklemeyi yapmaktadır: “Müzik salonundaki müzik odalarında, kimi opera sanatçısı, kimi kendi dalında profesörlüğe yükselen önemli müzisyenler yetişmiştir.”

Sinema ve konferans salonu ile müzik odalarının bulunduğu yapı bütünü, aynı zamanda yerleşkedeki tescilli yapılarıdır. “Yerleşkede 3 tescilli yapı var, bunların dışında korunması gerekli yapılar da var.

Şekil 10. Meydan/tören alanı (Kaynak: Yazarların arşivi).

Şekil 11. Atatürk Parkı (Kaynak: Yazarların arşivi).

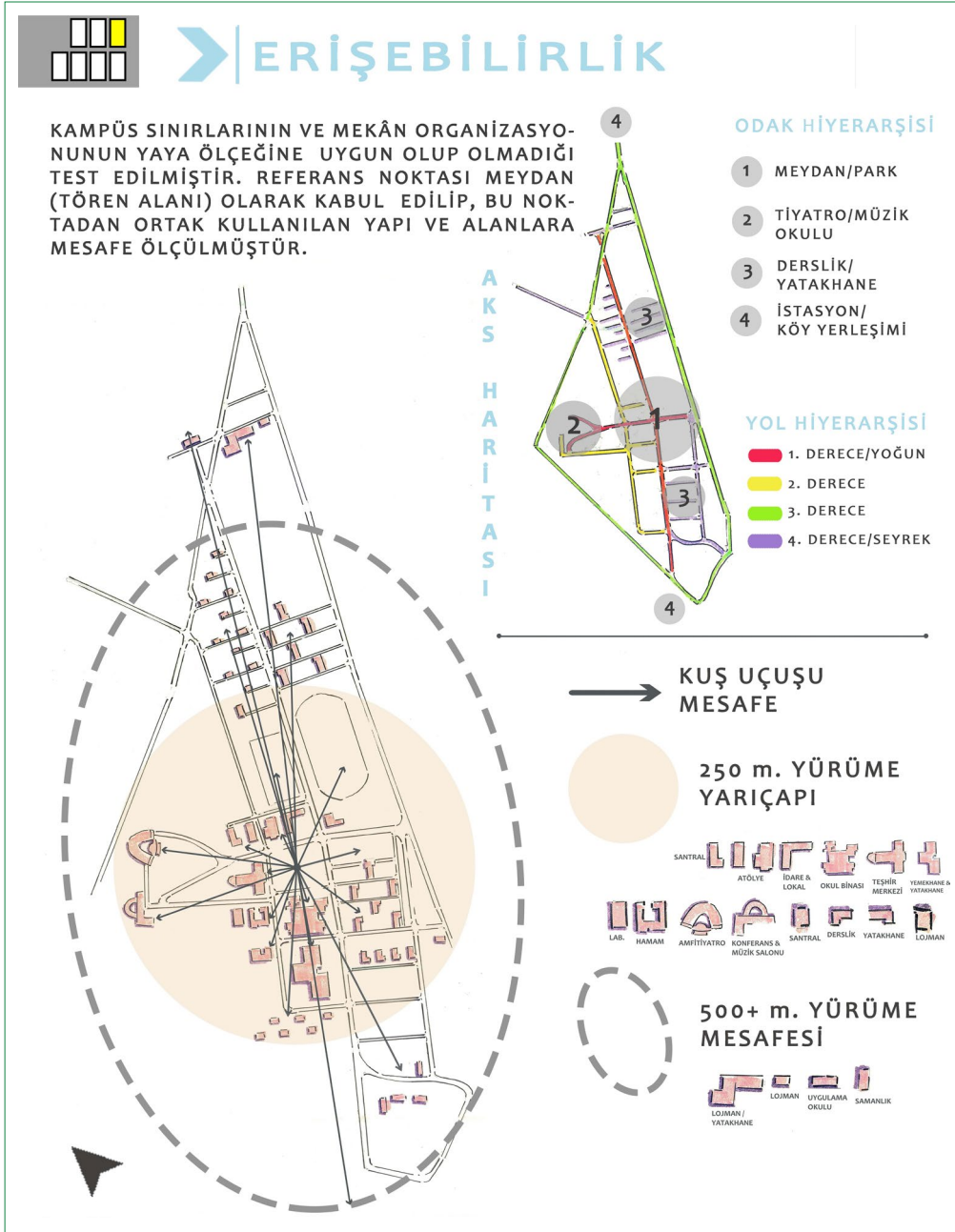
Tescilli yapılar; sinema ve konferans salonu ile müzik odalarının bulunduğu salon, amfiteyatro ve kütüphane&müze binasıdır. Sinema ve konferans salonu ile müzik salonunun restorasyonu, Elmadağ Belediyesi ve İl Özel İdaresi tarafından yapılmaktadır.¹ (Topçu, görüşme, 2019)

Enstitü, özellikle okulun ilk dönemlerinde entelektüellerin uğrak noktasıdır. Kınacı'ya (görüşme, 2019) göre, örneğin; "Yaşar Kemal, Orhan Kemal, Orhan Veli; Hasanoğlan kurulurken

Hasanoğlan'dan çıkmayan adamlar... Onlar oradaki çalışmalarını denetleyen, gözetleyen adamlar. Sabahattin Ali de dâhil. Sabahattin Ali'yi köye getiriyorlar, Hasanoğlan'a; orada çocukların kimi ev kuruyor, kimi bina inşa ediyor, kimi saz çalıyor, kimi türkü söylüyor. Orada onları görünce 'İçim açıldı!' diyor..."

HYKE yerleşkesindeki yapılar; çoğunluğu tek katlı, modernist anlayışın hâkim olduğu diyagonal, yalın cepheli, düşük maliyet-

¹ Sinema ve konferans salonunun restorasyonu yakın zamanda tamamlanmıştır.

Şekil 12. Erişebilirlik.

li, süslemelerin değil işlevselliğin ön plana çıkarıldığı ve çoğu kez yerel malzemelerin kullanıldığı bir tasarım anlayışının ürünüdür. Yerleşke içerisinde yer alan yapılar, geleneksel doku göz ardı edilmeden, modern mimari unsurlar ve üretim mekanizmaları dikkate alınarak tasarlanmıştır. Hovardaoğlu'nun (2014, s. 593) belirttiği gibi HYKE dâhil pek çok köy enstitüsünde; ulusal mimarlar tarafından özellikle yerel malzeme ve inşaat teknikleri ile geleneksel yapılarla uyumlu, ancak modern özellikler taşıyan yapılar inşa edilmiştir. Enstitülerin pek çoğunda düzenli ve belli bir sıra takip eden düzgün geometrik formlar, açık alanlar ve yapılar yer almaktadır. Tüm

bunlar, modern mimari form anlayışı ile sade ve ekonomik yöntemlerle yapılmıştır (Hovardaoğlu, 2014, s. 593).

Tüm enstitülerde olduğu gibi, HYKE'de de üretim kültürünün önemi büyüktür. Bu üretim kültürünün mekânlarından biri de atölyelerdir. Atölyeler, HYKE'de, enstitü, köy ve ilköğretmen okulu dönemlerinde faaldirler, bir kısmı öğretmen ve anadolu öğretmen liseleri dönemlerinde de çalışmayı sürdürmüşlerdir. Atölyelerle ilgili olarak, ilk öğretmen okulu mezunlarından bir görüşmeci şunları belirtmiştir: "Okulumuzun torna atölyesi vardı, ağaç işleri atölyesi (marangozhanesi) vardı, elektrik atölyesi vardı,

di. O atölyelerde diğer öğretmen okullarına oturma sıraları sistemi ve ranza sisteminde ürünler üretmişik, yazın da orada çalışanlar olurdu.” (Öztürk, Ü., görüşme, 2019)

4.3. Erişebilirlik

Erişebilirlik analizinde, yerleşke alanı ve mekân organizasyonunun yaya erişimine uygun olup olmadığı değerlendirilmektedir. Bu amaçla, hem saha çalışmasından, hem de görüşmelerden yararlanılarak bir merkez noktası tespit edilmiştir. Yerleşke-deki tören alanı (Şekil 10) ve Atatürk Parkı (Şekil 11), konum ve işlev itibarıyla meydan niteliği atfedilebilecek alanlar olarak görünmektedir. Bu alanlar, görüşmecilerin aktarımlarına dayanarak, yerleşkede, özellikle ilk dönemlerde öğrencilerin en çok kullandığı alanlardır. Taşkale (görüşme, 2019), meydanla/tören alanıyla ilgili şunları ifade etmektedir: “... Öğrencilerin en çok kullandığı alan, meydan diyebileceğimiz tören alanıydı, yönetim binası da buraya bakardı.” Turgutalp (görüşme, 2019) de, bir araya gelme mekânı olması dolayısıyla, park için benzer ifadelerde bulunur: “Öğretmen lokalinin karşı tarafında yer alan Atatürk Parkı, açık alanda öğrencilerin en çok bir araya geldiği yerdi.” Bu analizde uzaklık hesaplarını yapmak için merkez noktası olarak, meydan/tören alanı belirlenmiştir.

Şekil 12’de, meydandan/tören alanından, ortak kullanımlara olan mesafeler ölçülerek yerleşke içerisindeki mekânların yaya erişilebilirlik dereceleri tespit edilmiştir. Bu kapsamda sağ üst kısımda, bire bir görüşmelerden elde edilen veriler yardımıyla, yerleşkenin odaklarının ve ulaşım akslarının kademelerini veren bir analize de yer verilmektedir. Buna göre; yerleşkenin özellikle ilk dönemlerinde, 1. derece odak olarak meydan ve park, 2. derece odak olarak amfitiyatro ve müzik okulu ve 3. derece odak olarak derslikler ve yatakhaneler kullanılmaktadır. Yerleşkenin çevresi ile bağlantı kurduğu noktalar olan istasyon ve köy yerleşimi ise, 4. derece odak olarak ortaya çıkmaktadır.

Tören alanı merkez alındığında 250 metre içerisinde, santral, atölyeler, idare & lokal, okul binası (Enstitü dönemi sonrasında yapılan, derslikleri de içeren ana bina), teşhir merkezi, yemekhane & yatakhane (Enstitü dönemi sonrasında yapılan yapı), laboratuvar, hamam, amfitiyatro, konferans (sinema) & müzik salonu, ilk derslik yapıları, ilk yatakhane binası, güneydeki lojmanlar, futbol sahası ve diğer açık spor alanları ile park olarak sıralanabilir. Yine, tören alanı merkez alınarak, yaklaşık 500 metre mesafe içerisinde bulunanlar ise, kuzeydeki lojmanlar ve güneyde samanlık gibi zirai işler ile ilgili kullanımlardır; ilk lojman ve yatakhane yapısı ile uygulama okulu, biraz daha uzak mesafede yer almaktadır.

4.4. İmge Analizi

Kevin Lynch (1960) tarafından kentin okunabilirliği üzerine ortaya atılan imge kuramı, imge analizinin kuramsal altyapısını oluşturmaktadır. Kuram, kentin okunması ve algılanması

konularında kent bütünü için olduğu gibi kentin değişen kademeleri (doku-sokak) için de uygulanabilir bir okuma yöntemi sunmaktadır. Yönteme göre bir kent; yollar ya da izler (*paths*), düğüm noktaları (*nodes*), referans noktaları ya da işaret öğeleri (*landmarks*), sınırlar (*edges*) ve bölgeler ya da kesimler (*regions*) olmak üzere 5 temel öge üzerinden okunabilmektedir.

Burada bu yaklaşım, hipotetik bir diyagram üzerinden kent parçası için uygulanmaktadır. Araştırma kapsamında yürütülen imge analizi, okul alanında yürütülen saha gözlemlerine dayandırılmaktadır. Kullanıcıların en aktif kullandığı ve hareketlerin birleşerek dağıldığı mekânlardan meydan/tören alanı-park-lokal, yerleşkede öne çıkan “düğüm noktaları” olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle amfitiyatro ve müzik okulu ile müze ve hamam, fiziksel anlamda ayırt edici olmaları yönüyle birer “işaret ögesi” (referans noktası) olarak ön plana çıkmaktadır. İmge öğelerinden bir diğeri olan “izler” (yollar) için, yerleşkede düğüm noktasında kesişen doğu-batı, kuzey-güney doğrultusundaki ana akslar ile onlara çoğunlukla dik bağlanan akslar dikkat çekmektedir. Yerleşkedeki “bölgeler” ise, kullanıcı eylemlerinin çoğunlukla kitlesel olarak farklılaştığı yatakhane, işlikler, bağ-bahçeler gibi kendi içlerinde fonksiyonel olarak ayrılan alanlara denk gelmektedir. Çit, duvar gibi kanal mekânlara karşılık gelen “sınır” ögesine ise, yerleşke içi açık alanlarda, fonksiyondan ziyade estetik kaygılarla tasarım amaçlı olarak rastlanmaktadır (Şekil 13).

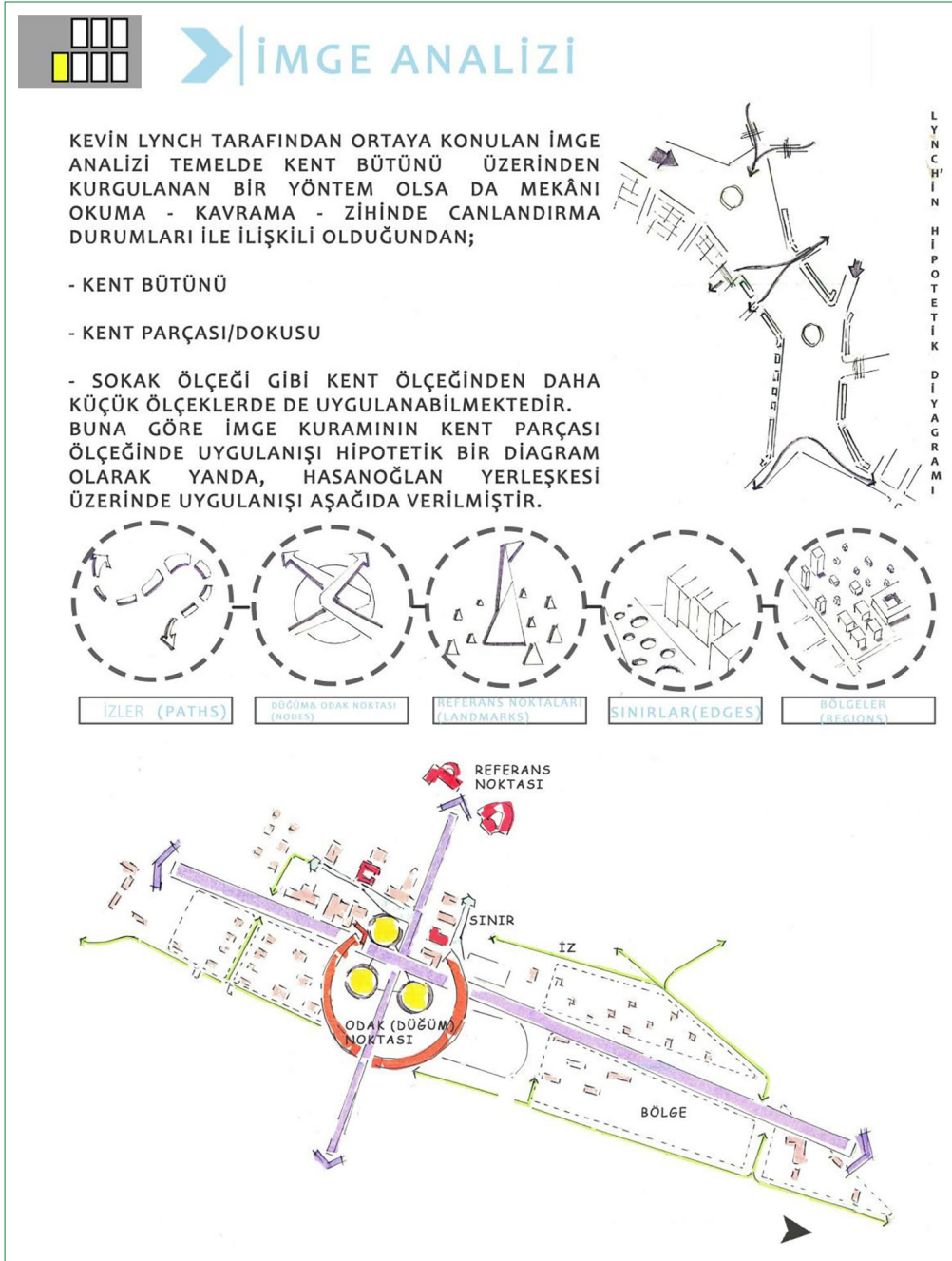
4.5. Açık Mekân Kademelenmesi ve Kullanıcı Eylemleri

Açık mekân kademelenmesi ve kullanıcı eylemleri paftasında, HYKE yerleşkesinin açık alanlarındaki mekânsal kademelenme ve bu kademelerdeki farklı kullanıcı eylemleri ortaya konulmaktadır. Sahada edinilen bilgiler doğrultusunda; analizde, yerleşkede yönelme&yürüme, üretim, bir araya gelme ve gözlem eylemlerinin öne çıkmakta olduğu görülmektedir.

Yerleşke içerisindeki açık alanlar, tasarım bağlamında, “düzenlenmiş” ve “düzenlenmemiş” alanlar olarak iki gruba ayrılmıştır. Buna göre; düzenlenmiş açık alanlar, meydan/odak ile kanal mekânlardır. Bu alanlardaki eylem türleri, düzenlenmemiş alanlar olarak belirtilen alanlara göre daha çeşitlidir. Düzenlenmemiş açık alanlar, genellikle uygulamalı eğitimin ve üretimin yapıldığı tarla, fidanlıklar, bağ-bahçe gibi alanlara karşılık gelmektedir (Şekil 14).

Bu alanlarla ilgili olarak, ilköğretmen okulu mezunlarının şu ifadeleri not edilmiştir:

“Tarım çalışmaları vardı okulda, tören alanına gı-kardık, bir öğretmen gelir kanal kazmak için 5 öğrenciye ihtiyaç var derdi, giderdik. Okulun sebze bahçesi vardı mesela. At arabalarıyla bahçelerden sebze gelmesi gerekiyor yine hepsini biz yapardık. ... “Okuldaki meyve-sebzeler, mandıra ürünleri ve yumurtalar okulda tüketiliyordu, yerleşke dışına satış

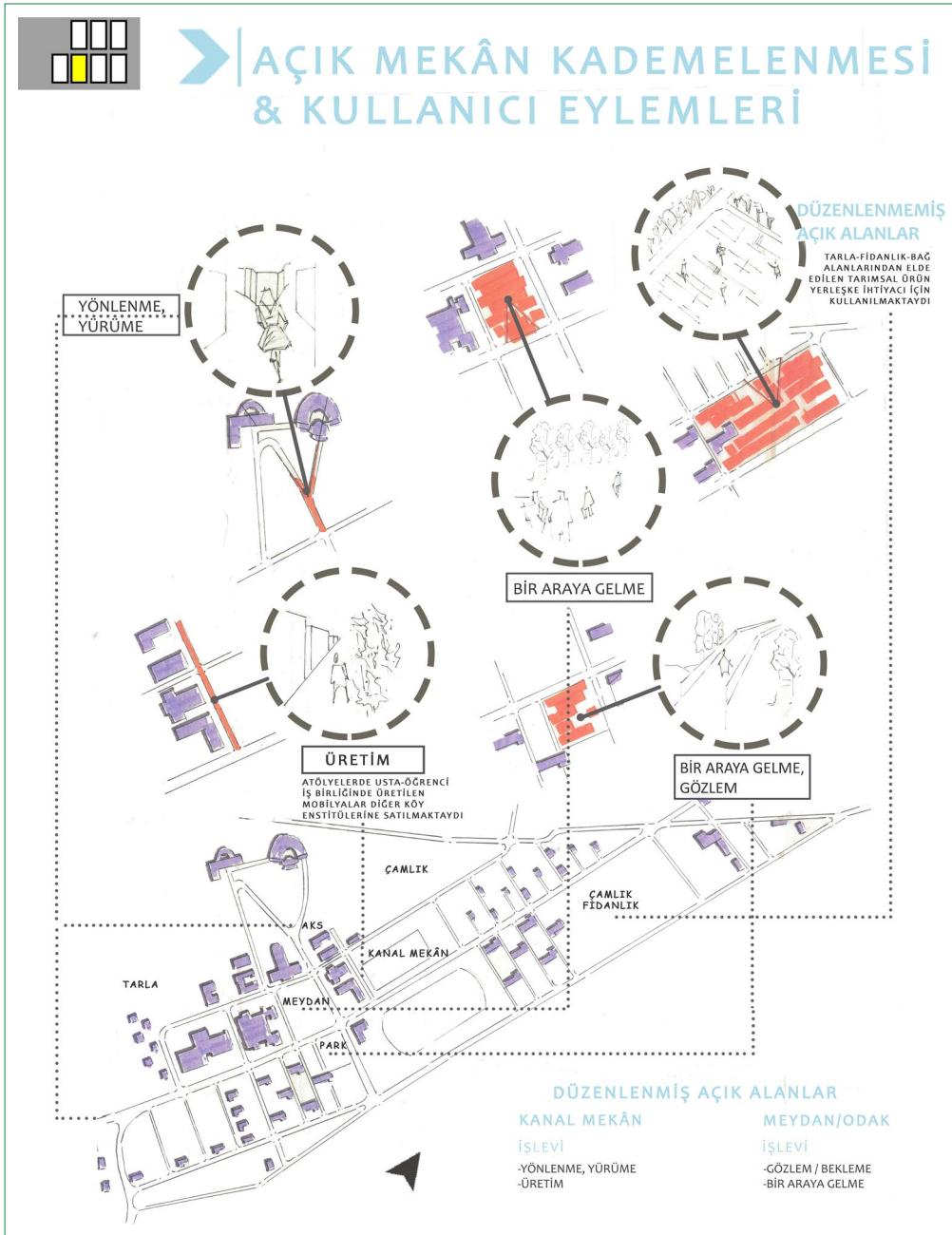

Şekil 13. İmge analizi.

yoktu. Zaten yaklaşık 1000 öğrenci vardı okulda.” (Öztürk, Ü., görüşme, 2019) “O yıllarda okula ait koşum atları vardı, at arabasıyla Lalahan’dan sebze getirildiği olurdu. Bununla birlikte, yerleşkenin istasyona yakın tarafında, aşağı yukarı 5 dönümlük bir arazide okulun kendine ait arlığı, tavuk kümesleri ve mandrası vardı.” (Öztürk, F. görüşme, 2019)

Yerleşkedeki Atatürk Parkı kuzeyinden geçerek omurgaya saplanan geniş yol, Enstitü'nün 70'lerden itibaren okulun ana

giriş güzergâhlarından biri olarak kullanılmıştır. Aynı yol, 90'lı yıllarda ve 2000'li yılların başında (Anadolu Öğretmen Lisesi döneminde) okulun ana girişi niteliğindedir (Dülger, görüşme, 2019). Bununla birlikte, bu güzergâh bugün kapatılmış durumdadır (Şekil 15). Yerleşkenin günümüzde kullanılan ana girişi ise (Şekil 16) yerleşkeye son dönemde eklenen yeni yapıların bulunduğu yönde yer almaktadır. Yerleşkenin en çok kullanılan noktaları, Atatürk Parkı ve bugün de ana güzergâh niteliğini koruyan yerleşkeyi ikiye ayıran cadde üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu durum değerlendirildiğinde, parka çıkan güzergâh

Şekil 14. Açık mekân kademelenmesi ve kullanıcı eylemleri.

gibi, günümüzde kullanılmıyor olsa da eskiden kullanılmış olan mekânların Enstitü yerleşkesinin mekânsal kurgusunda halen izleri olduğu görülmektedir.

4.6. Değişim: Yerleşke Sınırları/Yeşil Alan

Bu analiz ve bir sonraki analizde olduğu gibi yerleşkedeki değişime odaklanılan analizler, belli dönemler üzerinden yürütülmüştür. Bu dönemlerin belirlenmesinde, okulun 1942 yılından günümüze dek farklı isimler altındaki dönemleri yönlendirici olmuştur. Alana ait vaziyet planları, onlara ek olarak Harita Genel

Müdürlüğü'nden temin edilen farklı yıllara ait hava fotoğrafları analize dâhil edilmiştir. Temin edilen hava fotoğraflarının ait oldukları yıllar; 1948, 1956, 1975, 1991, 2008, 2011, 2013, 2015 ve 2018 yıllarıdır. Elde edilen hava fotoğrafları arasında seçmeler yapılmıştır; Şekil 17'de 1948, 1956, 1975, 1991, 2013, 2018 yıllarına ait hava fotoğrafları görülmektedir. Hava fotoğrafları incelendiğinde benzerliklerden dolayı, okulun tarihindeki 2 ve 3. dönemler (Köy Öğretmen Okulu ve İlköğretmen Okulu) ile 4 ve 5. dönemlerin (Öğretmen Lisesi ve Anadolu Öğretmen Lisesi) birleştirilmesi yoluna gidilmiş ve analizler toplamda 4 dönem üzerinden gerçekleştirilmiştir. Analize konu dönemler; (I)

Şekil 15. 70'ler ve 80'lerde yerleşkenin ana giriş güzergâhlarından olan yol (Kaynak: Yazarların arşivi).

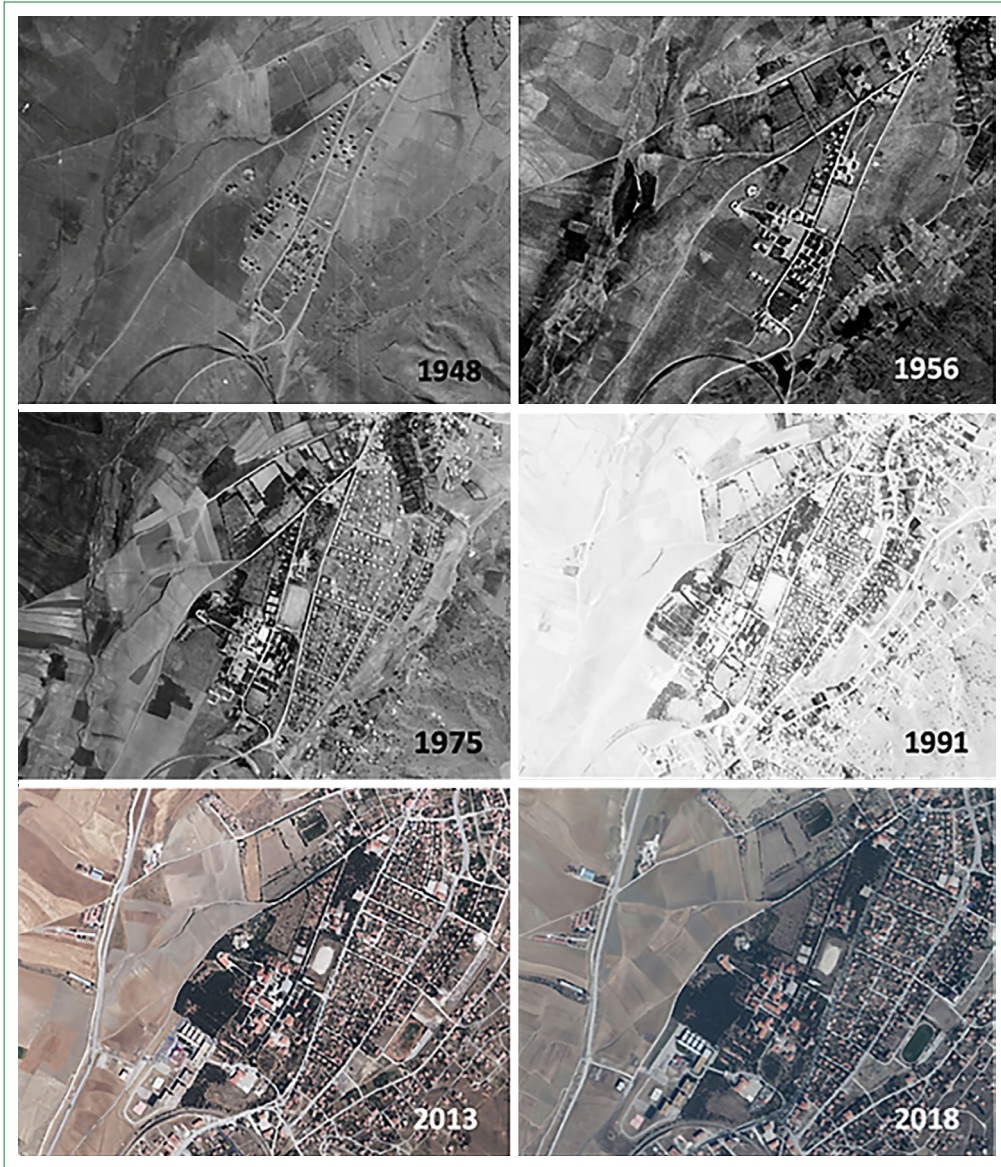

Şekil 16. Yerleşkenin hâlihazırdaki ana girişi (Kaynak: Yazarların arşivi).

1942–1947 Yüksek Köy Enstitüsü, (II) 1947–1974 Köy Öğretmen Okulu ve İlköğretmen Okulu, (III) 1974–2014 Öğretmen Lisesi ve Anadolu Öğretmen Lisesi ile (IV) 2014 sonrası Fen Lisesi dönemleridir. Görüşmeler dâhil araştırmaların bulguları, bu analiz dönemleri temel alınarak bir araya getirilmiştir.

Hava fotoğrafları değerlendirildiğinde; 1948 yılında yerleşke alanındaki kararların kayda değer bir kısmının hayata geçmiş olduğu (vaziyet planları ile karşılaştırılarak) görülmektedir. Aynı yıl ve 1956 yılında, yerleşke çevresindeki araziler, kuzey yönündeki köy yerleşimi hariç, boştur. 56 yılında yerleşkede özellikle müzik okulu ve amfityatroya giden yolların daha belirgin olduğu, ağaç ve yeşil alan varlığının kendisini göster-

meye başladığı okunabilmektedir. 1975 yılına gelindiğinde, köy yerleşiminin bulunduğu alanda yayılma ve yerleşkenin doğusunda ayırık nizamda yapılmış konut adalarının olduğu görülmektedir. Yerleşke içinde ağaçlık alanlar biraz daha belirginleşmiştir; 1991 yılında ise ağaçlık alanlar daha da belirgindir. Yerleşke içinde ağaçlık olmayan diğer açık alanlar ise tarla ve bahçe alanları olarak kullanılmaktadır. 91 yılında, Hasanoğan yerleşimi ise doğuda, bu kez düzensiz biçimde, yayılma göstermiş ve bu yayılma güneye de taşmıştır. 2013 yılına gelindiğinde, yerleşkede ağaçlık alanlarda daha yoğun bir yeşil varlığı göze çarpmakla birlikte, özellikle güneybatıda yeni yapılaşma dikkati çekmektedir. Aynı yıl, yerleşim güneydoğuya doğru yayılmaya devam etmiş, 2018

Şekil 17. HYKE yerleşke alanı hava fotoğrafları (1948, 1956, 1975, 1991, 2013, 2018 yıllarına göre sırasıyla) (Kaynak: Harita Genel Müdürlüğü, 2019).

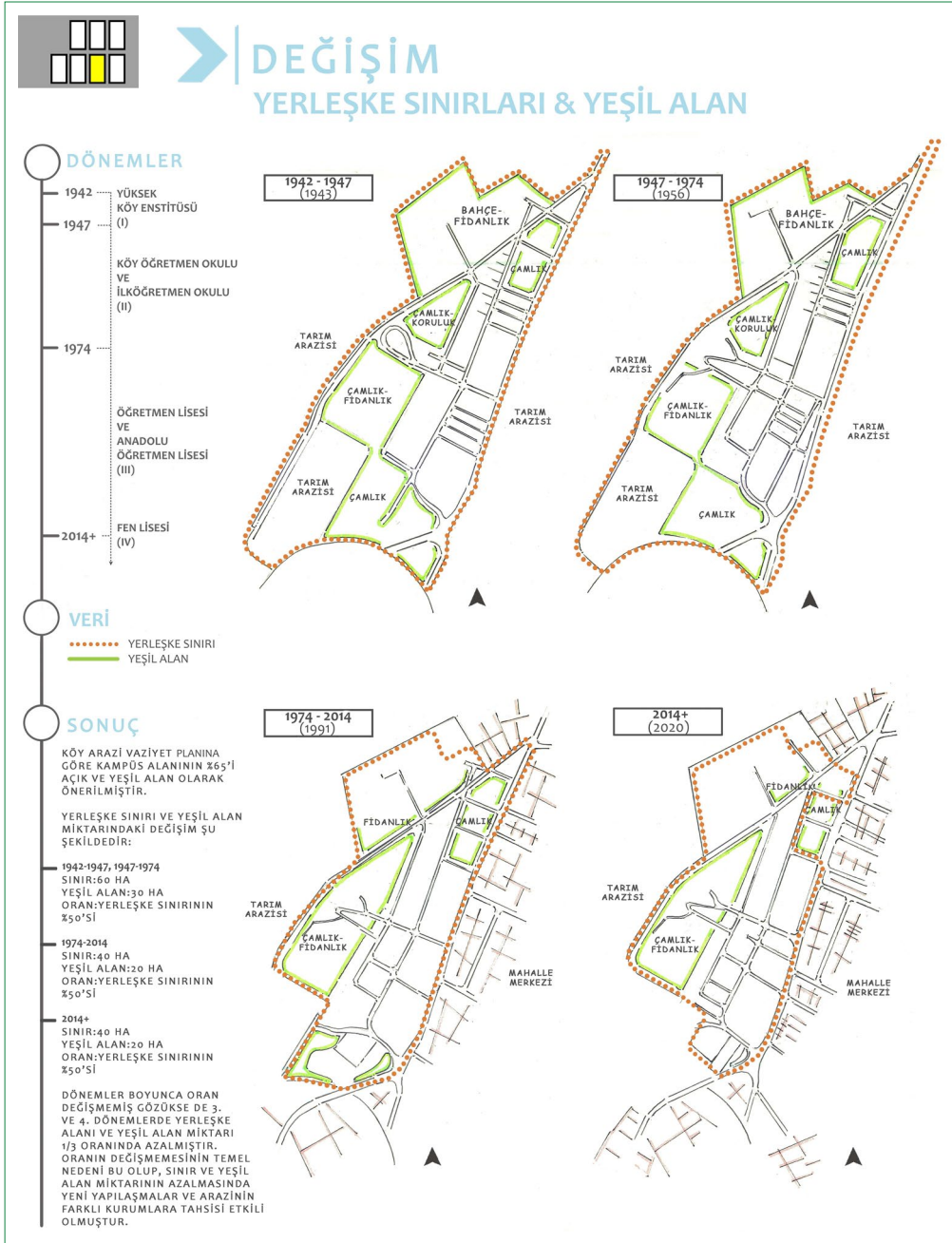
HYKE: Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü.

yılında da bu eğilim sürmüştür. 2018 yılı yerleşkedeki durum, 5 yıl öncesi ile benzerdir.

Şekil 18'de, belirlenmiş olan dönemlere göre yerleşke sınırları ve yeşil alandaki değişime dair üretilen analizin temel bulgular ise, şu şekildedir: HKYE yerleşkesi, orijinal vaziyet planında yaklaşık %65'i açık ve yeşil alan olmak üzere tasarlanmıştır. İlk iki analiz döneminde (1942–1947 ve 1947–1974) yerleşke alanı yaklaşık 60 hektardır ve yeşil alan büyüklüğü, yerleşkenin yaklaşık %50'sine karşılık gelmektedir. Yerleşke sınırı bu dönemlerde, kuzeyde köye bağlanan yol ile güneyde Lalahan tren istasyonu yakınlarındaki tarım alanları ile tanımlanmaktadır. Sonraki iki dönemde (1974–2014 ve 2014+) ise bu sı-

nır, özellikle güneybatıda, güneyde, kuzeyde ve kuzeydoğuda gerileme göstermiştir. Bunun sonucunda, yerleşke alanının ilk iki döneme göre yaklaşık 1/3 oranında küçüldüğü ortaya çıkmaktadır. Bu azalışın temel nedenleri; ortaya çıkan yapılaşma baskısı ve yerleşke arazilerinin dönem dönem farklı kurumlara tahsis edilmesi (saha gözlemleri ve Dülger, görüşme, 2019) olarak tespit edilmektedir.

Enstitüler, eğitimin yanı sıra, aynı zamanda üretim mekânları oldukları için HYKE'de de çok sayıda kapalı ve açık üretim mekânı bulunmaktadır. Bu üretim mekânlarının, aynı zamanda kooperatifçilik gibi bir sosyal organizasyon biçiminin de gelişmesine katkısı olmuştur. Enstitü dönemi ile köy öğretmen

Şekil 18. Değişim: Yerleşke sınırları ve yeşil alan².

okulu ve ilköğretmen okulu döneminde, okul bünyesinde kurulan tavukçuluk, arıcılık gibi kooperatiflerin yönetiminde görev alan öğrenciler, buralarda kooperatifçiliği de öğrenmişlerdir. İlköğretmen okulu döneminden sonra, bu organizasyonun yanı sıra, üretim çeşitlerinin ve üretim yapılan alanların kaybı yaşanmıştır. Örneğin; istasyondan okul yapılarına kadar olan yol üzerinde yolun her iki tarafında bulunan meyve ağaçları azalmıştır. Yine aynı bölgede, daha iç kısımlarda yer alan kümesler, ahırlar, kovanlar da zaman içerisinde ortadan kalk-

mıştır (Kınacı, görüşme, 2019). Enstitünün kuzey tarafındaki açık alanlar da kısmen küçülme yaşamış olmakla birlikte, bu bölgede yer alan ağaçların halen yoğun oldukları ve mevcudiyetlerini sürdürdükleri görülebilmektedir.

Anadolu Öğretmen Lisesi mezunlarından bir görüşmeci (Adanur, 2019), o dönem öncesinde var olduğunu öğrendikleri bahçelerin, aktif kullanımının azalmış olduğunu belirtmektedir. Kümes hayvancılığı dâhil hayvancılık yapılmamaktadır, tarımsal

² Vaziyet planları, hava fotoğrafları, görüşmeler ve saha gözlemlerinin yanı sıra, Parsel Sorgulama Uygulamasından da yararlanılmıştır (bkz. Kaynaklar).

üretim de yoktur o dönemde. 1970'ler itibarıyla tarım alanları işsizleşmeye başlamış ve kimi yerlerde de küçülmüştür. Adanur (2019), okudukları dönemde öğrencilerce bahçe işleri yapılmadığını, toprakla ilgili olarak yalnızca, birkaç kez sınıfta ağaç diplerini kürekle havalandırdıklarını hatırladığını ifade etmiştir.

Görüşmeciler arasında yer alan son dönem mezunlarından Dülger, hâlihazırda Hasaoğlan beldesinde de yaşadığı için yerleşkedeki değişimleri yakından görme fırsatı olduğunu belirtmiş ve şu değişimlere işaret etmiştir:

“Yerleşke alanı, yaklaşık 600 dönümlük bir alandı. Daha sonra birkaç yangın yaşandı ve yıkımlar meydana gelmeye başladı. POMEM’in (Polis Meslek Eğitim Merkezi) yanında yaklaşık 8 dönümlük bir alan daha ayrılarak İmam Hatip Lisesi’ne dönüştürüldü. 3.5 dönümlük bir alan Polis Noktası olarak ayrıldı. Güneyde kalan 200 dönümlük alan da ölü alan olarak duruyor. 1994 döneminde koruma altında olan alan üzerinde bir imar faaliyeti gerçekleştirildi ve 13–14 dönümlük bir alan yerleşkeden ayrıldı. Burası bugün köy kütüphanesi ve millet kıraathanesi şeklinde kullanılıyor. İlerisindeki alan ise; Kız Meslek Lisesi ve onun yanında bir düğün salonu, çay bahçesi gibi kullanımları içeren bir park alanına dönüştürüldü. Kısacası Enstitü alanı parça parça küçülüyor.” (Dülger, görüşme, 2019)

4.7. Değişim: Yapılar-Konsept

Yürütülen son analizde, değişim süreci, yerleşkedeki yapılar ve konsept üzerinden değerlendirilmektedir. Yerleşkenin geçirdiği alansal değişimin yanında yapılardaki değişiminin de ortaya konulabilmesine yönelik olarak, okulun ilk dönemi ile güncel hali karşılaştırılmaktadır.

Yapılar-konsept bağlamındaki değişim, “günümüze kalmış”, “eklenmiş” ve “yıkılmış” yapılar başlıkları altında, yapıların işlevsel değişimini de yansıtacak biçimde ele alınmaktadır. Yerleşkenin günümüze kalmış yapılarından lojman, amfityatro, müzik salonu ve istasyon binası dışındaki pek çok yapının, asli işlevlerine devam edememiş olduğu görülmektedir (müzik okulu da bir dönem -sinema ve konser salonu 90'ların sonu ile, müzik odaları ise daha önceki yıllarda- atıl kalmıştır). Amfityatro, özellikle üçüncü dönem, bir süre bakımsız kalmasının ardından yakın zamanda restorasyon görerek yeniden kullanılmaya başlanmıştır. Enstitünün simgelerinden, “şato” olarak adlandırılan yapı (Şekil 19) ise, zaman içerisinde idare binası, derslik, laboratuvar, resim atölyesi ve son olarak da müze gibi çeşitli fonksiyonlar üstlenmiştir.

Yerleşke içerisindeki lojmanlara bakıldığında, ilk dönemlere ait tek katlı lojman yapılarının çoğunun boş ve çok azının halen kullanılmakta olduğu görülmektedir. Turgutalp'in (görüşme,

2019) belirttiğine göre, okudukları dönemde yerleşkede iki ayrı kümede lojmanlar bulunmaktadır: *“İlköğretmen okulu yıllarında, futbol sahasının ötesinde 10 lojman vardı, birkaç lojman da okulun girişinde vardı. Öğretmenlerin hepsi tek katlı öğretmen lojmanlarında oturuyorlardı.” (Eski lojman binalarından bir örnek için bkz. Şekil 20)*

Şekil 21'den takip edilebileceği gibi; yerleşkede günümüze kalmış yapılardan ilk kullanımına devam edenler olduğu gibi, zaman içerisinde farklı fonksiyonlar almış olanlar ya da atıl kalmış olanlar da bulunmaktadır:

- İlk kullanımı süren yapılar; konferans salonu (bir süre atıl kalmış olsa da, restorasyon süreci ardından kullanılabilir durumdadır), amfityatro, atölyelerin bir kısmı, lojmanların bir kısmı, futbol sahası, voleybol sahası, tören alanı ve Atatürk Parkı olarak sıralanabilir. Günümüze kalmış yapılardan kullanımı değişmiş olanlar; Enstitü ana binası (hâlihazırda müze ve kütüphane), idari bina (hâlihazırda öğretmen lokali), bağ evi (sonradan lojman), uygulama okulu (hâlihazırda polis karakolu), kuzeydeki lojmanlar ve yatakhane (hâlihazırda Fatih Lisesi binaları).
- Kullanılmayan ya da atıl kalmış olanlara bakıldığında ise; müzik salonu, revir, fırın, atölyelerin büyük kısmı, hamam, sera, ilk yemekhane ve yatakhane ile ısı merkezi gibi yapılar görülmektedir.
- İlk dönemler vaziyet planlarında izlenen tuvaletler, depo yapıları, kümesler ve ahırlar ise; tamamen yıkıldıkları için günümüze kadar ulaşmamış yapılardır. Yıkılmış yapılar yerleşkenin orijinal kurgusunda eksilmelere yol açmaktadır. Yerleşkeye özellikle son dönemde mevcut referanslar ile uyumsuz yeni yapıların eklenmesi de değişimi olumsuz manada desteklemiştir. Anadolu imam hatip lisesi, yeni kız öğrenci yurdu, yeni lojman binası ve polis eğitim merkezi, yerleşkeye son dönemde eklenen yapılar olarak tespit edilmektedir (Şekil 21).

Uygulama odaklı bir eğitim kurumu olmasından dolayı okulda, enstitü döneminde ve sonraki köy öğretmen ve ilköğretmen okulları döneminde, çok sayıda atölye (işlik) bulunmaktadır. *“Yerleşkede şu anda çalışan atölyeler arasında tek atölye ahşap atölyesidir (marangozhane) ve halen okulun sağlam binalarından biridir. Öğretmen lisesi dönemine kadar bütün atölyeler çalışıyordu. Yerleşkede bahçıvan, cam ustası, marangoz, su atölyesinin elemanı görev yapıyordu. Yine aynı döneme dek müzik salonundaki müzik odaları da kullanılıyordu. Odalarda müzik aletlerinin hepsi vardı. ... Yerleşkede bulunan fırın, Anadolu öğretmen lisesi dönemi sonuna kadar çalışmıştır, şu anda ise ekme dışarıdan alınmaktadır. ... Anadolu öğretmen lisesi döneminde resim atölyesi, şato binasındaydı. Şu an şato binası, müze (ve kütüphane) olarak kullanılmaktadır.” (Sürsavur, görüşme, 2019)*

Müzik odaları, ona bitişik sinema ve konferans salonu ile açık hava tiyatrosu gibi ilk kullanım fonksiyonlarını sürdüren yapılara ilişkin Dülger (görüşme, 2019) şunları paylaşmaktadır:

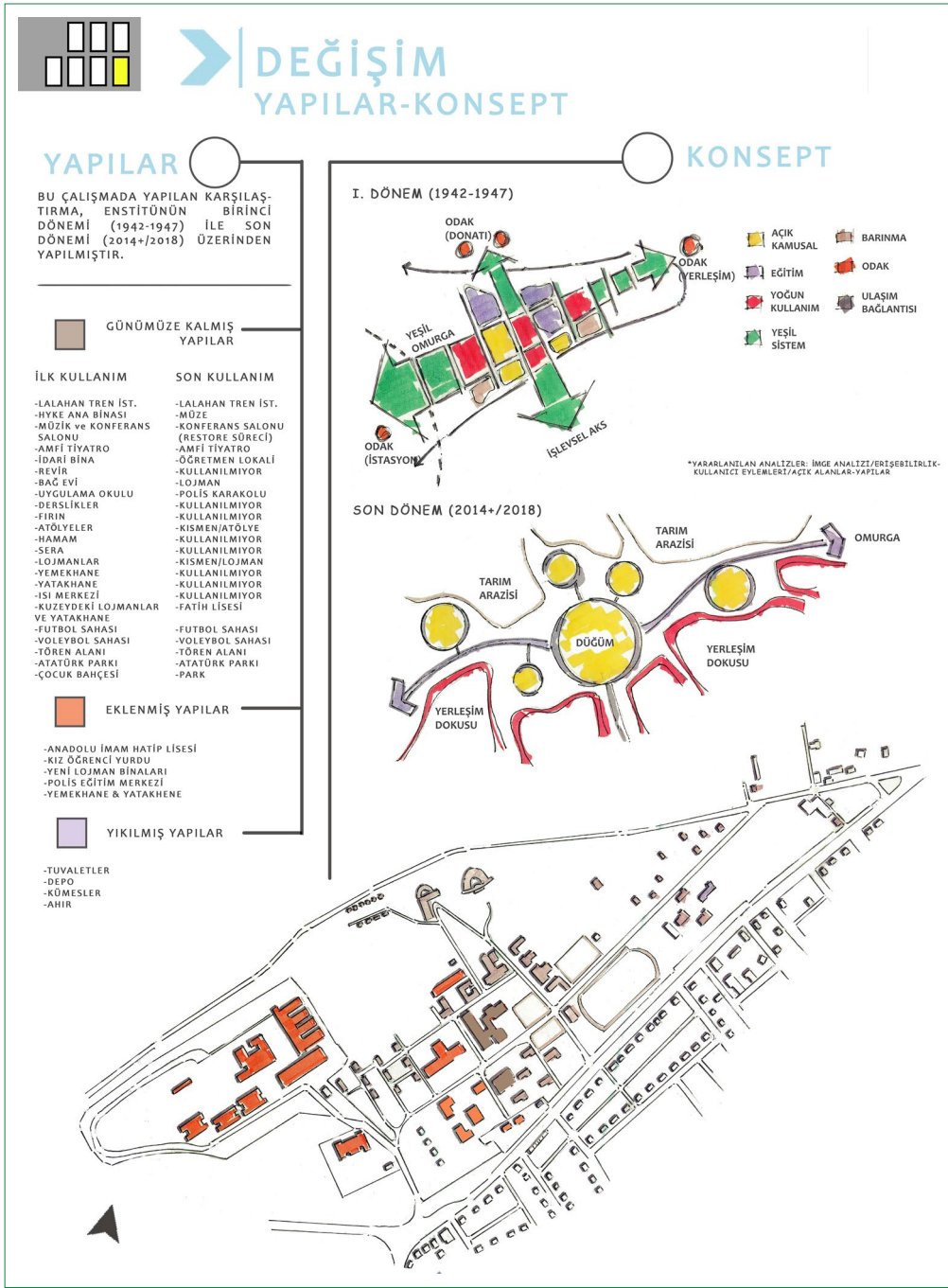
Şekil 19. Günümüzde müze (ve kütüphane) işleviyle kullanılmakta olan "Şato" binası (Kaynak: Yazarların Arşivi).

Şekil 20. Eski lojman binalarının ön cepheden ve bahçeden görünümü (Kaynak: Yazarların arşivi).

"Enstitü içerisindeki sinema salonu, bitişindeki müzik salonu ve amfiteyatrosu için Kültür Bakanlığı'ndan bir ödenek alınıyor ve restorasyon yapılıyor ama binalar aktif kullanılmadığı için yeniden çürüme ile karşı karşıya kalıyor. Bizler 90'lı yıllarda sinema salonunda sinema filmleri izliyor, münazaralar yapıyor ve koro konserleri düzenliyorduk. Bizden sonra kullanıma kapattılar. Şimdi sadece ödenek alınıp boya, sıva gibi işlemleri yapılıyor, nadiren kullanılıyor, aktif bir kullanıma tahsis edilmiyor. Oysa açık hava tiyatrosu ve sinema salonu gibi okulun kimliği ile özdeşleşmiş mekânların eskiden olduğu gibi aktif kullanılmasının sağlanması, buraların gelecek kuşaklara da taşınmasını sağlayacaktır."

Şekil 21'de ilk dönem (1942–1947) ile son dönem (2014+) genel itibarıyla karşılaştırıldığında, şu özellikler öne çıkmaktadır: İlk dönem, yapılar genel itibarıyla yeşil bir omurga ve ona bağlanan akslar üzerinde kurgulanmıştır. Yerleşkenin, fonksiyonlarına göre alt bölgelere ayrılmış bütüncül bir yapıda tasarlandığı söylenebilir. Son dönemde ise, ilk dönemden gelen bazı referans kararların mekânsal izleri hala görülmekle birlikte, yerleşkenin kimliğini oluşturan yapı ve alanlar giderek azalmış ve yerleşkeye giriş niteliğinde yeni akslar oluşturulmuştur. Yine bu dönemde, sonradan eklenmiş olan yapıların kullanım, form, büyüklük ve üslup anlamında yerleşkenin orijinal referansları ile bağdaşmadığı görülmektedir. Bu durumların, yerleşkenin özgün dokusunda bozulmalara yol açmış olduğu izlenmektedir.

Şekil 21. Değişim: Yapılar-konsept.

Araştırma kapsamında yürütülen tüm analizlerden çıkan bulgulara dair genel çıkarımlar yapılacak olursa, özetle şunlar ifade edilebilir:

HYKE yerleşkesi **konum olarak**, bugün Ankara'ya bağlı Elmadag İlçesi sınırları içerisinde, Ankara-Elmadag ana ulaşım bağlantısı üzerindeki Hasanoğlan Mahallesi'nde yer almaktadır. Yerleşke alanının bir ucu, kurulduğu Hasanoğlan Köyü ilk yerleşim alanına, diğer ucu da tren yoluna ve D200'e bağlanan

birinci derece kent içi yola ulaşmaktadır. Yerleşke içine bakıldığında, orijinal kurguda, modernist akımdan etkilenen, net, doğrusal ve işlevselliği önceleyen bir yaklaşımın hâkim olduğu görülmektedir. Gösterdikleri temel ihtiyaç ve işlev farklılıklarına göre yerleşkedeki **yapıların kullanımları**, eğitim-sosyal donatı, barınma ve diğer olarak gruplandırılabilir. Birbirleri ile ilişkili faaliyetlerin mekânda da birbirlerine yakın mesafelerde konumlandırılmalarının gözetilmiş olduğu ifade edilebilir. Yerleşkenin ilk dönemlerinde **erişebilirliğe** bakıldığında, özellikle

yaya erişiminde belli odaklar öne çıkmaktadır. Öne çıkan odaklar sırasıyla meydan ve park, amfityatro ve müzik okulu ile derslikler ve yatakhanelerdir. Meydan/tören alanı-park-lokal, aynı zamanda, kullanıcıların en aktif kullandığı ve hareketlerin birleşerek dağıldığı düğüm noktaları olmaları dolayısıyla güçlü birer **imgesel öğe**dirler. Amfityatro, müzik okulu, müze (şato binası), hamam gibi yapılar da ayırt edici olmaları yönüyle birer işaret öğesidirler. Yerleşke içerisindeki **açık alanlar**, tasarım bağlamında, düzenlenmiş ve düzenlenmemiş alanlar olarak iki gruba ayrıldığında, meydan/odak ile kanal mekânlar olarak da karşımıza çıkmaktadır. Düzenlenmemiş açık alanlar ise, genellikle uygulamalı eğitimin ve üretimin yapıldığı tarla, fidanlık, bağ-bahçe gibi alanlardır. Yapılaşma, yerleşkenin çeperlerine doğru birkaç yönde azaltılarak buralarda meyve ve sebze bahçeleri, ağaçlık alanlar, arlıklar, kümesler, ağıl ve ahırlar ve kimi zaman da ziraat alanları oluşturulmuştur.

Zaman içerisinde, yerleşkenin kimliği ile bütünleşen alanlarda ve yapılarda fonksiyon değişiklikleri, eskime, atıl kalma, küçülme ve yok olma gibi değişimler meydana gelmiştir. **Yerleşke sınırları ve yeşil alan değişimine** bakıldığında; sınırın güneybatıda, güneyde, kuzeyde ve kuzeydoğuda gerileme gösterecek yerleşke alanı ilk iki döneme göre yaklaşık 1/3 oranında küçülmüştür. Buna paralel biçimde, okulun ilk iki döneminde yoğun olan zirai uygulamalar, bahçecilik vb. faaliyetler, sonraki dönemlerde azalma göstererek sonlanmıştır. Yapı bazında ortaya çıkan değişimlerde ise şunlar göze çarpmaktadır: Bazı yapılar yıkılarak kaybedilmiş (elektrik atölyesi, enstitü dönemi lojmanlarının bir kısmı, ahır ve kümesler gibi), kimisi eskimiş ve âtil duruma gelmiş (enstitü dönemi lojmanlarının diğer kısmı, müzik salonu, hamam vb.), bir kısmı da bir süre geçici olarak kullanım dışı kalmıştır (sinema ve konferans salonu ile amfityatroda olduğu gibi). Yapılarla ilgili gözlemlenen bir başka değişim de, son yıllarda özgün dokuyu gözetmeyen yeni binaların eklenmesi ve yerleşke alanının bazı parçalarının farklı kurumlara tahsis edilerek küçülmesi olmuştur.

5. Değerlendirme ve Sonuç

Köy enstitüleri, eğitimdeki yenilikleri ve çağını aşan yaklaşımları ile çok sayıda çalışmaya konu olmuştur. Buldukları illerle birlikte en az üç çevre ile hizmet etmesi amaçlanan köy enstitüleri, ülke coğrafyasında dengeli bir biçimde dağıtılmaya çalışılmıştır (Bölgeler ve ülke düzeyindeki bir değerlendirme için bkz. Şimşek ve Mercanoğlu, 2018). Hasanoğlu Yüksek Köy Enstitüsü (HYKE), bu yeni ve özgün yaklaşımın, “enstitülerin kendilerine öğretmen yetiştiren” bir halkası olarak projelendirilmiş ve inşa edilmiştir. Tüm enstitülerde olduğu gibi HYKE yerleşkesinde de uygulamalı eğitim anlayışının mekânsal izlerini görmek mümkündür. Ulusal bir yarışma ile elde edilmiş olan enstitü yerleşkesine ait proje de, bu anlayışa uygun olarak geliştirilmiştir. HYKE'nin yapım süreci, birlikte üretimin gerçekleştirildiği, zamanının erken örneklerinden olması yönüyle de dikkate değerdir.

Yerleşkede eğitim; enstitü dönemi ile başlamış, köy öğretmen ve ilköğretmen okulu dönemleri, ardından öğretmen ve Anadolu öğretmen liseleri dönemleri ile sürmüştür. 2014 yılı ile birlikte ve halen de yerleşkede fen lisesi ile eğitime devam edilmektedir. Farklı dönemler, okul yerleşkesine de değişimler getirmiştir. Bu çalışmada, kuruluşundan günümüze HYKE yerleşkesindeki değişimler mekânsal bazda değerlendirilmektedir. Köy enstitülerinin tümünde olduğu gibi, HYKE'nin “iş için, iş içinde” (Tonguç, 1998) eğitim ve üretim yaklaşımı, bir başka deyişle yaparak yaşayarak öğrenme anlayışı, mekânsal kurgusundan da okunmaktadır. İlk dönemlerde genel anlamıyla, modernizmin yalın ve net çizgilerini taşıyan, daha çok diyagonal formlarda ve çoğunlukla tek katlı olmak üzere insan ölçeğinde bir yapılaşma göze çarpmaktadır. Buna ilaveten, işlevselliğin ön plana çıkarıldığını, benzer işlevlere sahip alanların bir aradılığının ve bütüncül bir tasarım anlayışının gözetildiğini izlemek mümkündür. Bununla birlikte, son dönemlerde bu niteliklerde bozulmalar yaşanmaktadır. Yine, günümüzde yerleşke içindeki alan ve yapıların önemli bir kısmının kullanılmadığı ya da sınırlı kullanım olanağı bulunduğu için yeterince korunmadığı görülmektedir. Bunlar, aynı zamanda, enstitünün yaparak ve yaşayarak öğrenmeyi odak alan eğitim anlayışının zamanla terk edilmesinin mekândaki yansımalarıdır.

Enstitüde eğitim, üretimle iç içedir ve 50'ler, 60'lar ve 70'lerde de bu nitelik sürmüştür. Atölyeler, derslikler, bahçeler, amfityatro ve pek çok mekân, yerleşkenin üretim mekânları olmuştur. Hatta bu mekânların kendilerinin üretimi de, kullanıcıları tarafından gerçekleştirilmiştir. Yapılar üretilirken mekân-birey-toplum arasında kurulan bağ, yapım süreçleri tamamlandıktan sonra mekânlarda üretimin devam ettirilmesi ile sürmüştür. Bu anlamda, üretimin hem fiziksel, hem sosyal boyutu vardır. Ancak, bu mekânların bir kısmının yitirilmesi ya da atıl hale gelmesi, bu mekânlardaki üretim süreçlerini de olumsuz etkileyerek azaltmış ya da tamamen durdurmuştur. Açık alan ya da yapıların kayda değer bir kısmının karşı karşıya kaldığı bu durum, yalnızca somut kültürel değerlerin yitirilmesine neden olmamakta, eğitim ve üretimin birlikteliği kültürünü de zayıflatmaktadır. Oysa yerleşkenin bu alanlarındaki üretim ve bir araya gelme olanakları, bugünkü çağdaş eğitim uygulamalarına ve planlama yaklaşımlarına örnek teşkil edebilecek niteliktedir.

HYKE yerleşkesi, diğer köy enstitüsü yerleşkeleri gibi, bir Cumhuriyet mirasıdır. Bu mirasın yaşatılması yolunda izlenmesi gereken yaklaşımlar, yakın zamanda merkezi yönetim, yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşlarının gündemlerinde yer almaya başlamıştır. Bu yaklaşımların uygulanması ile, HYKE yerleşkesinde yaşamakta olan olumsuz yönlü değişimlerin hızının azaltılması, hatta durdurulması mümkün olabilecektir. Görüşmecilerden Dülger'in (2019) belirttiği üzere; “HYKE yerleşkesi ve yapılarının aslına uygun bir şekilde kullanıma yeniden kazandırılması, Cumhuriyet kazanımlarımızın sürdürülebilirliği açısından üzerinde durulması gereken bir konudur.”

Bu araştırmanın ve araştırma kapsamında ortaya konulan bulguların, HYKE özelinde köy enstitülerinin korunmasına ve yaygınlaştırılmasına ilişkin bir bilinç oluşturulması çabaları içerisinde yer bulacağı düşünülmektedir. Yerleşkedeki kayıpların sonlanmasına yönelik olarak, yerleşkenin bütüncül bir anlayışla gelecek nesillere aktarılabilmesi önem arz etmektedir. Bu noktada, yerleşke mekânlarına aslına uygun yeni işlev/ler kazandırılarak daha etkin kullanım sağlanabilir. Günümüzde yerleşke; öğrencilerinin yanı sıra yerel halka, ziyaretçi kurum, kuruluş ve heyetlere, hatta mezuniyet etkinliklerinde tüm yurttan mezunlara, ev sahipliği yapmasıyla halen ilgi odağındadır. Yerleşke mekânı ve tarihine olan ilginin canlı tutulması yönündeki çeşitli çabaların, yazınsal çabalarla birleşerek köy enstitülerinin yaşatılmasına katkıda bulunacağı temenni edilmektedir.

Kaynaklar

- Aydoğan, M. (1997). İsmail Hakkı Tonguç - Kitaplaşmamış yazıları (Cilt 1). Ankara: Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı Yayınları.
- Aysal, N. (2005). Anadolu'da aydınlanma hareketinin doğuşu: Köy enstitüleri. Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 35-36, 267-282.
- Coşkun, H. (2007). Hasanoğlan-elmadağ: Eğitim açısından bir çevre incelemesi. Ankara: CTB Yayınları.
- Çakıcı, Çorakbaş, S. (2013). Hasanoğlan köy enstitüsü ve yüksek köy enstitüsü yerleşkesi'nin tarihçesi ve değerleri. Mimarlık Dergisi. V.369 (Ocak-Şubat 2013)
http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=383&RecID=3034.
- Çorakbaş, F. K., & Yeşiltepe, A. D. (2015). Köy enstitüleri yerleşkelerinde eğitim sistemi değişikliklerinin mekânsal yansımaları: Erzurum Pulur Köy Enstitüsü yerleşkesi. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. V.10-11. 149-165.
- Çetin, S., Kahya, A. (2017). Kırdan bir modernleşme projesi olarak köy enstitüleri: Aksu ve Gönen örnekleri üzerinden yeni bir anlamlandırma denemesi. METU JFA 34/1. s. 133-162.
- Dülger, S., Kişisel Arşiv, HYKE ve İlköğretmen Okulu yerleşke Alanı Vaziyet Planları. Hasanoğlan, Ankara.
- Harita Genel Müdürlüğü, 2019. Hasanoğlan Beldesi Hava Fotoğrafları (1948, 1956, 1975, 1991, 2008, 2011, 2013, 2015, 2018 yılları) (Ekler klasöründe yer almaktadır).
- Hasanoğlan Atatürk Fen Lisesi, Geçmişten günümüze okulumuzun gelişim süreci - Okulumuzun tarihçesi. MEB web sitesinden 3 Ocak 2017 tarihinde erişildi: http://hasanoglan.meb.k12.tr/meb_iys_dosyalar/06/09/120140/icerikler/gecmisten-gunumuz-okulumuzun-gelism-sureci_214740.html?CHK=8a469ce1ad1dd39262bf6bcc08dfc52f.
- Hovardaoglu, S. Ç. (2014). Pazarören Köy Enstitüsü'nün sosyo-mekânsal etkilerinin değerlendirilmesi üzerine bir kırsal tarih araştırması (1938-1954). Tarih Okulu Dergisi, V.7/XIX. 581-589.
- Kartal, S. (2008). Toplum kalkınmasında farklı bir eğitim kurumu: Köy enstitüleri. Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 4 (1), 23-36.
- Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı. (2016, Nisan-Mayıs-Haziran). Köy Enstitüleri Bülteni Sayı:51. Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı web sitesinden 18 Ekim 2017 tarihinde erişildi: http://www.koyenstituleri-vakfi.org.tr/FileUpload/ds12596/File/bulten_51_.pdf.
- Kuran, M., Görüşme, 21 Şubat 2019, Ankara.
- Lynch, K. (1960). The image of the city, Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- Şimşek, G., Mercanoğlu, C. (2018). Bir "planlama örneği" olarak köy enstitüleri deneyimi, Planlama Dergisi, 28(3), 261-281. <http://planlamadergisi.org/jvi.aspx?pdire=planlama&plng=tur&un=PLAN-32548>.
- TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi Arşivi. (2007). "Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü Yerleşkesi Değerlendirme Projesi" Öğrenci Fikir Yarışması Belgeleri – Fotoğraf Albümü.

Görüşme Kaynakları

- Adanur, F., Görüşme, 16 Temmuz 2019, Ankara.
- Dülger, S., Görüşme, 20 Şubat 2019 ve 29 Mart 2019, Ankara.
- Kınacı, A. Görüşme, 23 Aralık 2018 ve 29 Mart 2019, Ankara.
- Küçükterkan, İ., Görüşme, 20 Şubat 2019, Ankara.
- Taşkale, İ. Görüşme, 16 Temmuz 2019, Ankara.